This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

STORAGE A
BS
1465
I14
1880a
BUHR A
a39015 01805875 3b

A RABBINICAL COMMENTARY

ON THE

BOOK OF PROVERBS

DRIVER

London

HENRY FROWDE

OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE

7 PATERNOSTER ROW

A COMMENTARY

ON THE

BOOK OF PROVERBS

ATTRIBUTED TO ABRAHAM IBN EZRA

EDITED

FROM A MANUSCRIPT IN THE BODLEIAN LIBRARY

BY

S. R. DRIVER, M.A.

Fellow of New College, Oxford

Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

M DCCC LXXX

[*All rights reserved*]

PREFACE.

For some years past it has been generally admitted[1] that the Commentary upon the Proverbs of Solomon, printed in the Rabbinical Bibles under the name of Ibn Ezra, is in truth not from his hand, but is the work of Moses Kimchi, brother of the more celebrated David Kimchi. The merit of having first recognized this belongs to Jacob Reifmann, a born critic[2], whose native genius enabled him to overcome great disadvantages of birth and position, and who has since made himself known as the author of a series of acute suggestions on the text both of the Old Testament itself and of later Jewish writings[3]. This scholar, in 1841, communicated the opinion which he had formed to Abraham Geiger, at the same time drawing his attention to the internal evidence supporting it; and a short account of the correspondence between them appeared in the Hebrew periodical *Zion* for 1841, p. 76. In the *Orient* for the same year, p. 750, Reifmann indicated more explicitly the nature of the grounds by which he had been guided, pointing out, for example, that certain grammatical expressions occurring in the Commentary are not those employed by Ibn Ezra (e. g. מושך שנים עמו ,כלומ׳, the introduction

---

[1] Friedländer, *Essays on the Writings of Abraham Ibn Ezra* (1877), p. 142.

[2] See the account of him, *Zion*, 1841, p. 75: שמו יעקב רייפמאַן יושב שצברשין. אשר מלאו ה׳ לתור בדרכי האמת ולטבול בים הקריטיק אף כי אין בידו ספרים ואין בשכניו סופרים להיות לו לעינים בארץ מאפליה:

[3] E. g. *Sedek Aram* (Berlin, 1871), *Or boker* (1879).

of a biblical quotation by שנאמר); and that the exegesis also is such as frequently to contradict the opinions of Ibn Ezra as expressed elsewhere. In the following year the question was taken up by another student of Ibn Ezra's works, Gabriel Hirsch Lippmann, who, in a series of articles published in the same periodical *Zion* (1842, pp. 113, 129, 155, 171, 185), demonstrated, in greater detail than had been attempted by Reifmann himself, the truth of the conclusion at which he had arrived[1]. Of these articles, the two first shew that, both grammatically and lexically, the views expressed by the author of the Commentary are at variance with those held by Ibn Ezra to an even greater degree than had before been supposed: the third adds largely to the number of grammatical terms peculiar to this Commentary, but unknown to the genuine works of Ibn Ezra: while in the two remaining papers additional reasons are brought forward in support of the opinion that the actual author was Moses Kimchi. That this opinion is correct there can indeed be no doubt. Not only (as Lippmann remarks, p. 172) are there numerous resemblances in style with the Commentaries upon Ezra and Nehemiah which, though similarly ascribed to Ibn Ezra, are known (from the acrostic at the beginning) to be the work of Moses Kimchi, but David Kimchi, in his *Book of Roots*, s.v. שגה, cites expressly, under the name of his brother Moses, an interpretation of Prov. 5, 19, agreeing verbally with that which is given in the printed Commentary. And, more recently, MSS. have been discovered assigning it to him distinctly[2].

---

[1] Comp. his words, p. 113: סדי עברי על ספרי החכם הגדול רבי אברהם אבן עזרא נ"ע ... באתי ג"כ אל באור לספר משלי אשר מיוחס לו עד הנה במקראות גדולות. ואחרי עיון דק בדבריו, ובינות בלקחיו, ראיתי כי דרך באור זה לא כדרך שאר באוריו, כי הוא משונה מאוד הן בסגנון ובשמוש הלשון והן בדקדוק ובדעות חרוצות, אשר באו בו נקבצות:.

[2] See Leopold Dukes, *Orient*, 1847, p. 25 f.; A. Berliner, in the periodical *Jeshurun* (edited by Kobak), 1868, p. 102: comp. also Geiger, *Ozar Nechmad*, *II.* (1857), *p. 25 f.*

That Ibn Ezra composed a Commentary upon the Proverbs is certain: not merely (on Ruth 3, 11) does he promise to explain in it the expression אשת חיל, but in his shorter Commentary on Exodus (Prag, 1840, p. 96) he remarks ובפירוש משלי פרשתי הפרש בין חכמה ודעת ותבונה[1]. But, like many of his other Commentaries, like those on the former Prophets, on Jeremiah and Ezekiel, on the Chronicles[2], it must at an early date have become lost, while—as in the parallel case of Ezra and Nehemiah—that of Moses Kimchi obtained circulation under his name. Nor, strangely enough, is this the only one which was substituted. For, as was noticed by Geiger[3], Raymundus Martini, in his *Pugio Fidei*, written about the year 1275, cites, under the name of Ibn Ezra, expositions of two passages (Prov. 2, 7 and 14, 34) which in fact are found *verbatim* in the Commentary of Joseph Kimchi, the father of Moses and David Kimchi. The extracts in Martini read as follows: יצפן הב"ה לישרים תושיה. יעלים מהם דבר חכמה עד בא עתה ויוסין אותה על פיו לפני גדולים וע"ז נאמר ודבר בעתו [מה] טוב. ופי' תושיה מענין יש ושרשו ישה[4]: צדקה תרומם גוי. צדקה שהגוים עושים וכמו כן החסרים שנוטלים הוא להם מקום קרבן חטאת ויכפר עליהם[5]:. These words are not to be found in the Commentary of Moses Kimchi attributed to Ibn Ezra in the Rabbinical Bibles, nor, it may be added, are they in the Commentary here published; but both passages occur in the Commentary on Proverbs by Joseph Kimchi[6]. And to the two works which were thus independently mistaken for the lost Commentary—

---

[1] Cf. Halberstam, *Sepher Ha-ibbur* (Lyck, 1874), p. 8.

[2] Friedländer, *Essays*, etc., p. 142.

[3] *Ozar Nechmad*, l. c., p. 23.

[4] P. 666 (ed. Le Voisin); p. 855 (ed. Carpzov).

[5] P. 719 (ed. Le Voisin); p. 925 (ed. Carpzov).

[6] Published at Breslau, 1866, under the title ספר חוקה. See also the MS. in the Bodleian Library (Neubauer's Catalogue, No. 333), pp. 2ᵇ, 13ᵃ

one of them within little more than a hundred years of Ibn Ezra's own death—must now be added a third.

The MS. containing the Commentary here published (Opp. Add. 8°. 48, Catal. No. 2487) belonged formerly to M. Soave, of Venice, from whom it was obtained by Dr. Neubauer, at the beginning of the present year, for the Bodleian Library. It is a paper MS., ff. 17, of large octavo size, written in the Italian Rabbinic character, and belonging probably to the sixteenth century. Ff. 1–5ª are occupied by Moses Kimchi's Commentary on Ezra and Nehemiah[1]; ff. 5ᵇ–17ª claim to be that of Ibn Ezra on Proverbs: the title (it should be remarked) being evidently in the same hand as the rest of the MS. It is neatly and legibly written: the corners of the leaves are occasionally somewhat injured by damp, but in no instance has there been any serious doubt as to the reading, except, indeed, in cases such as those between ב and כ, ד and ר, ס and ט, etc., from which, probably, no Hebrew MS. was ever entirely free. All abbreviations have been faithfully reproduced, except that for the Tetragrammaton, which is uniformly written ‎ﬞ‎. A word, or letter, missing has been supplied, in the text itself, between brackets; misquotations and other obvious faults have been as a rule corrected in the text likewise, the MS. reading being indicated in a note; a few irregularities (chiefly of gender) have been suffered to remain[2], and some passages have been left untouched, in which, however the sense might be difficult or obscure, the MS. was unmistakeable[3]. For the punctuation I am exclusively responsible, as also for the frequently recurring dots, which indicate, for the convenience of the reader, that

---

[1] Attributed, however, to Ibn Ezra, as in the printed Bibles.

[2] E. g. 4, 33. 14, 25. 20, 25 חיה ראויה. 31, 15. 24.

[3] E. g. 12, 25. 14, 26 ח״א. 15, 2 end. 16, 24. 17, 12. 18, 8. 20. 21, 16. 22, 5; 8, 18 אותי׳ for אתי׳ seems supported by 8, 30. 16, 7 end. The plena scriptio also is very general, even in such words as לשורך 3, 8; אוניות 30, 19. 31, 14; מותניה 31, 17. (14, 35 for לסלך read לעבד.)

xt is not cited continuously, but which represent no mark mission whatever in the MS.

he Commentary, then, purports to be the work of Ibn Ezra: although the internal evidence, as a whole, fails to support claim, yet, as it does not point entirely in one direction, ay be allowed here to recapitulate it briefly in some of its e obvious bearings.

hat the promise given in the note on Ruth 3, 11 is unfuld is of no great moment; for Ibn Ezra is guilty of similar ssions elsewhere[1]: it is a more serious difficulty that in e of the three passages (2, 7. 3, 19 f. 24, 3 f.) where חכמה, , and תבונה are found in juxtaposition is any distinction wn between them, such as the one referred to in his note Ex. 31, 3. Secondly, some of the identical expressions are le use of (notably 'שנ, 'כלומ[2]), which are objected to by fmann and Lippmann equally, in their criticisms on the ited Commentary, as not occurring in the acknowledged tings of Ibn Ezra. Thirdly, as the following list will shew, ances are not wanting, in which the interpretations diverge, e or less widely, from those given by Ibn Ezra in other es: 10, 8 ילבם is explained simply יכשל, but on Hos. 4, 14 writes ומלת ילבם בלי ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשות וכמוהו ואויל שפתים י; 11, 15 בר is derived from a root ע״ע, reas on Ps. 2, 12 such a view is rejected; with the note 14, 13 comp. on Ps. 84, 4 גם כמו גם בשחוק יכאב לב שמעמו כמו; 15, 18 יגרה is compared with תגרה, but this on Ps. 11 is explained מפחד ידך, being connected with גור, a verb

---

[1] See Isa. 26, 4; and comp. Friedländer, *Essays*, p. 136.

[2] One or two other formulae often recurring here are ... והכל עניין; ובמקום (or ובפסוק); יש מפרש (or מפרשו); 30, 15 ff. 31, 4 there is the phrase דרך אריכות. A singular use of ה, in cases where ש would rally be expected (unless this is to be attributed to a copyist), may also oted: 3, 21. 14, 23. 15, 23. 20, 5. 21, 5. 14. 24, 15. 31. 25, 20. 26, 21. 3. 31, 15.

ע״ן; 15, 22b—the standard example[1] of Ibn Ezra's pr
every form of the verb involves implicitly, though it
expressed, the corresponding verbal noun—we are s
be told to supply מחשבת, rather than עצה, the word
where; 16, 6 the alternative או פעול comes strange
author of *Zachoth*, 58a–b, כי סוג לב פעול רק הוא ב
תואר השם; 18, 18 עצומים is interpreted with reference
on Isa. 41, 21 we read כמו ריבכם וכן ובין עצומים יפריד
23, 5 in support of the meaning התאיר עיניך Jo
referred to, where, however, we read וכן תסתכל
עיף עיניך בו ואחרים אמרו כי תעופה מן עיפה והוא נכון
כמ׳ ועתדה בשדה, while on Isa. 10, 13 והוא עניין חוזק
לך הממון שיזמן האדם שימציאנו לעתיד מימיו; with the ı
28 והפתית and 25, 19 מועדת comp. *Moznaim* (Ve
pp. 210b, 229a; 28, 1 יבטח appears to be referred to ויר
Ibn Ezra more than once elsewhere actually quotes
illustration of the construction ואוכליו עונו ישא, ·
(Lev. 19, 8. Num. 24, 9); 29, 18 יפרע is explained
but on Ex. 5, 4 (shorter Comm.) he interprets תשנו
32, 25 כמו שבוש; and 30, 17 יקהה is explained by ת
Gen. 49, 10 by משמעת. It may be remarked that
the Commentary agrees with that of Joseph Kimchi
12, 27. 18, 19. 20, 11[2]. 25, 20. 26, 8.

Doubtless, to a certain extent, these objections mi
With regard to the first, it might, for instance, be th
the Commentary is not before us in its original
notes on the earlier chapters seem disproportionat
compared with those on the later portions of the b
omission must certainly be assumed between 27, 9
Or, again, Ibn Ezra himself, having in his mind, ı

---

[1] E.g. on Isa. 7, 7. 56, 2; *Zachoth* (Fürth, 1827), p. 71b; se
p. 134.

[2] See David Kimchi, *Book of Roots*, s.v. נדד.

e on Exodus, a clear sense of the difference between the erms in question, and recollecting how they occurred toge- the Proverbs, might be supposed, not unreasonably, to have nder the impression that he had distinguished them in nmentary on that book more explicitly than was actually e: we know that he wrote hastily, and quoted habitually nemory[1]. Secondly, it might be urged, that Ibn Ezra everywhere uniform in his terminology, that expressions are of frequent occurrence in one Commentary are met ldom or never in another[2]; and that, though there may or three exceptions, most of the grammatical terms, ng some characteristic ones (see below), are unquestion- iose which he was accustomed to employ. Thirdly, on of philology, as most readers will have observed, Ibn s far from being uniformly consistent with himself: and ave even been quoted in which at one time he adopted which at another he had emphatically rejected[3]. Does s consideration, it might be asked, weaken materially the iveness of the list of discrepancies which has been cited

And indeed, as a matter of fact, if it be examined in the cogency of several of the instances will be found to r slight. Thus, with reference to 10, 8 the Commentary Proverbs was composed many years earlier than that on nor Prophets, at a time when the Arabic parallel for לבט not yet have suggested itself to Ibn Ezra; 15, 18 if the Ps. 39 be inconsistent with that on Prov. 15, 18, it is stent also with that on Deut. 2, 5, where תתגרו is not ed with גר, but explained ענין תנועה ושבוש: 15, 22b the

---

dländer, p. 139. A similar case might be appealed to, occurring in ter recension of the Commentary on Exodus 32, 4; for the note on contains no adequate explanation of חרט, such as it is there has been given.

dländer, p. 151.

dländer, p. 139, to whose instances additions might be made.

explanation is only in appearance divergent from that implied elsewhere: the עצה which is to form the subject of תקום being in the first instance conceived by him precisely as the text here represents it, viz. as the object to יעצים[1]: 18, 18 the alternative in the note on Isa. 41, 21 must not be forgotten ויתכן היותו ממרת עצום; 23, 5 the opinion expressed respecting תעופה in the note on Job 11, 17 was not probably the one in which he finally acquiesced, for subsequently[2] (on Ps. 90, 10 ונעופה) he connects it with תעיף very much as in the passage before us: או הםלה מנ׳ עפעף כמו תעופה כבקר תהיה התעיף עיניך בו ואיננו וכאילו תעופה היו ימינו. And the instances which remain might be thought to be not incapable of a fair explanation upon the same principle, even though the actual proof of a fluctuating exegesis on the part of Ibn Ezra were not in each separate case forthcoming.

But though particular arguments might thus be shewn to be inconclusive, there remain others the force of which cannot be evaded; and, taken as a whole, internal evidence forbids us to suppose that the Commentary is a genuine work of Ibn Ezra's. Not merely is there a combination of suspicious circumstances against it (and amongst them some which weigh seriously[3]), but the style is deficient in firmness, and in the exegesis we miss generally that terseness and point which is such a marked feature in Ibn Ezra's own writings. Who the

---

[1] See the note on Gen. 3, 14 in the French recension published by Friedländer (at the end of the *Essays*, etc., p. 15): ואת לשון נקבה והנה הוא כי עשית עשייה ואת כי משפט אנשי לשון הקדש לחסר השם כי היא בכח הפועל כמו . . . וברך ולא אשיבנה הטעם וברך ברכה וברוב יועצים תקום הטעם יועצים עצה. Similarly, on Ps. 69, 11 the subject to ותהי is elicited from the preceding ואבכה, which implies as its object בכיה (ואבכה בכיה היתה לחרפות לי).

[2] The Commentary on the Psalms is of later date than that on Job; Friedländer, pp. 175, 195.

[3] Especially כלום׳, שנ׳. יש מפרשים occurs occasionally in Ibn Ezra (Isa. 32, 17. 53, 9. Ps. 7, 1. Job 4, 21); but he usually has יש אומרים.

uthor may be it is impossible to say, though, from the language n which, more than once[1], he explains a Hebrew word, it may e inferred that he was a Spaniard. R. Yonah (Abulwalid) nd Rashi are the only authorities cited by name[2]. Whether it s possible to draw any definite inferences from the points of imilarity with the Commentaries of Joseph or Moses Kimchi, do not venture to determine: as we learn from his son David Kimchi's note upon the passage, Joseph Kimchi agreed with bn Ezra in supposing an ellipse before ושממה in 2 Sam. 13, 20. No positive grounds appear to exist for attributing to the author f the Commentary a fraudulent design: if it was his intention o personate Ibn Ezra, he at any rate neglected some obvious recautions in carrying it out. The grammatical expressions which it has in common with Ibn Ezra suggest, indeed, that t was written by one familiar with his principles of interretation, and even that it may embody genuine fragments f his exegesis (handed down traditionally?); and the missing vork itself being doubtless in request, this very fact may have aused it to be *bona fide* mistaken for it.

The following is a list of points of agreement which I have oticed between the Commentary here published and those of Ibn Ezra; a few are included to which the reader will find his ttention directed in the foot-notes. On 2, 22 we meet with an llustration of one of Ibn Ezra's best known grammatical principles; 5, 5 are cited two of his regular examples for the omission f ב[3]; with the notes on 5, 20 and 11, 17 compare those on Ps. 7, 1. 78, 20 respectively; 7, 20 the explanation of כסא grees with that given by him on Ps. 81, 4, where, after

---

[1] On 6, 3. 13. 23, 32.

[2] Appeal is constantly made to the sense borne by a word in Aramaic, and assages from the Targums are quoted in proof: Arabic is referred to but arely.

[3] Friedländer, p. 152[3]; see also Gen. 3, 18. [illegible] Zachoth [illegible]

rejecting the ordinary Rabbinical view, he continues ולפי דעתי שמלת כמה כמו זמן קבוע או מועד ידוע וכבה ליום הכסא יבוא ביתו: 7, 22 comp. Isa. 3, 16; with the note on 8, 23 comp. that on Ps. 119, 100 (יותר מהזקנים: so *Zachoth* 28b), and more especially on Isa. 43, 13 (קודם חיות יום): the note on 9, 5 ב׳ במקום מן, although as referred to on Ps. 22, 8 the ב would be explained differently (דרך צחות: cf. also on 55, 19. 80, 6), expresses nevertheless a view held by Ibn Ezra (*Zachoth*, p. 15a ויש תחת מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם): 14, 7 the explanation of Gen. 49, 25 agrees with his words *ad loc.* מ"ם מאל משרת עצמו ואחר עמו (cf. on Isa. 15, 2 ובי"ת בראשיו ימשך אחר עמו כמ"ם מאל אביך; 53, 2); 16, 21 comp. on Isa. 41, 2; 18, 23 עזות והטע׳ מלות קשות, comp. *Zachoth* 71b יש מלות חסרות כמו יענה עזות יחסר מלת; 19, 27 Ibn Ezra inclines towards the same interpretation in his note on Num. 4, 20 י"א כי כבלע כמו כבסות... וזה טעם קרוב מהראשון; 20, 2 (cf. 19, 12), comp. (though the expression is not the same) on Ps. 80, 6 או בי"ת ברמעות ישרת אחרת ותשקמו דמעות או ברמעות הטעם שוה בשליש; 21, 8 comp. on Ex. 1, 10 (shorter Comm.) או תחסר מלת וצרה, and *Zachoth* 71b, where the passage from 2 Sam. is cited, with the remark ולפי דעתי שתחסר מלה כמו עזובה והדומה לה (cf. also 21a-b; *Saphah Berurah* 30a); 26, 6 comp. on Hab. 2, 10; 26, 18 agrees substantially with *Sephath Yether*, No. 81 וכמוהו כמתלהלה המראה עצמו כאלו לא ידע מה יעשה; 30, 1 and 31, 1 the phrase מושך עצמו ואחר עמו is one of which Ibn Ezra makes most constant use (e.g. Isa. 10, 34. 60, 14. 65, 2)[1]; 31, 3 מלבין is explained from the Aramaic, as in *Sephath Yether*, No. 45; and with 30, 31 אלקום... כמו אל לקום comp. on Isa. 24, 20 and *Zachoth* 58b איננו פעל כאשר אמרו אנשי הדקדוק רק הוא שם הפועל כמו בידי לא אוכל קום.

I have only, in conclusion, to record my obligations to Dr. A. Neubauer, Sub-Librarian of the Bodleian Library, whose wide and varied learning is always at the disposal of his friends,

---

[1] Friedländer, p. 131a.

and who by his counsel and assistance has materially aided me in preparing this MS. for publication. Through him, also, the sheets, as they passed through the Press, have had the advantage of being submitted to Dr. Steinschneider, S. J. Halberstam, and Dr. Friedländer; and several corrections, suggested by them, have been incorporated into the text. Dr. Friedländer, I am at liberty to add, who has made Ibn Ezra's works his special study, expressed decidedly the opinion that this Commentary was not by his hand.

S. R. D.

August, 1880.

כל מלאכתה עם נערותיה: [28]קמו בניה בבקר ששמעו כי רב
עשתה מלאכה עם נערותיה ויאשרוה שאומרי' אשרי אמנו
אריזה לעשות מלאכה כי אנחנו היינו ישנים כל הלילה והיא
מלאכה. בעלה אומר כן ויהללה זאת היא תתהלה [29]רבות
עשו היל ואת עלית על כלנה בחיל ובזריזות: [30]שקר החן
היופי שיש לאשה להלל רק אשה יראת י"י היא תתהלל
ובלא יראת[*] השם אין יופי וכל דבר כלום. וכתו' אחר אומר
נין היופי אל תבט אל מראהו ואל גבוה קומתו כי מאסתיהו
ל א' ט"ז ז'): [31]תנו בדבור מפרי ידיה בן אומ' הבעל לבניו
וכח אחרים במשל וכמוהו תנו עז לאלהים (תהל' ס"ח ל"ה)
'. והטע' שתספרו מלאכת ידיה חריזותה לכל אדם. ויהללוה
רים מעשיה והטע' מעשיה שיסבבו שיהללוה בשערים. השם
לעשות מצותיו:

נשלם פירוש משלי בעזרת אל ארמה על
בלימה תולה בריך רחמנא
דסייען אמן סלה

בספר שפת יתר כתב (ק"יג) במלת יראת י"י, הוא חסר כמו הנמצא
י' (דברי הימים ב' ל"ד ל').

צמר ופשתים למלאכת הבית או לעשות סחורה[a] מהם. ותעש
מלאכה בחפץ כפיה כאלו הכפים מבינים לעשות כל וכמוהו
ובתבונות כפיו ינחם (תהל' ע"ח ע"ב): 14היתה כאוניות סוחר
ההולכות למרחוק לעשות סחורה וזה מע' ממרחק[a] תביא לחמה:
15ותקם בעוד לילה לעשות מלאכתה כמנהג הנשים הזריזות. ותתן
טרף המע' ממלאכתה הוציא[ה] מזון לביתה וחק לנערותיה שכירות
הנותן להם שעוזרות אותה במלאכתה: 16זממה מנ' וזממו אל תפק
(תהל' ק"מ ט'). המע' אחר שהצליחה במלאכתה חשבה לקנות שדה
מעמל ידיה ותקחהו במחשבתה. מפרי כפיה נטעה כרם מיגיע
כפיה: 17חגרה בעוז מותניה דרך משל הוא על זריזות שיש לה
ותאמץ לעשות מלאכתה: 18טעמה המע' ראתה כי ריוח גדול יצא
לה ממלאכתה. ועתה לא יכבה בלילה נרה כי למעלה הזכיר ותקם
בעוד לילה: 19ידיה.. בכישור עץ קטן שטווין בו. ופלך עץ
גדול שמשימים בו הצמר והפשתים לטוות: 20כפה פרשה לעני
שעושה צדקה וממלאכתה וידיה לתת לאביון שלחה: 21לא תירא
לביתה ממלאכתה משלג שיזיק לאנשי ביתה בעת הקור כי כל
ביתה לבוש תולעת שני ועניינו כמו אנשי ביתה כמו ארץ כי תחטא
(יחז' י"ד י"ג) ואם בגדי שני להם כל שכן בגדי הקור שאינם יקרים
כהם. וי"א שנים כי לכלם יש שני מלבושים: 23נודע בשערים
בעלה על חכמתה ושכלה לעשות לו כבוד גדול בשבתו עם זקני
הארץ: 24סדין ישוב[b] לספר על מלאכתה והיא מלת כלל כמו חדלו
פרזון (שופט' ה' ז') וכן מלת וחגור. והמע' עושה סדינים למכור
וחגורות לתת לסוחר תמורת מלאכה אחרת. ומלת כנעני סוחר וכן
רבים. וי"א כי החגור נותן להכרה לסוחר לבא אליה בסחורה תמיד:
25עז והדר לבושה דרך משל לרוב שכלה ותפארתה על דרך הוד
והדר לבשת (תהל' ק"ד א'). ותשחק ליום אחרון לעת זקנה אשר
יש לה כל תאותה. או ליום מיתה שעמדה גבירה בחכמה ויראת י"י:
26פיה פתחה בחכמה להורות לנערותיה ולנשים אחרות. ותורת
חסד תורה אותם לעשות חסד: 27צופיה תמיד הליכות ביתה מה
צריך ממזון והוצאה ומלבוש. ולחם עצלות לא תאכל כי בזריזות

---

[a] כ"י מן מרחק. [b] כ"י לשוב.

כנרת (במד' ל"ד י"א) והטעם להגיע לתאות מלכים האחרים
זעסקין בנשים כי למלך ישראל לא יאות. ועל זה הפי' מלת מלכים
ומעו[a]: [4]אל הטע' אל יאות למלכים למואל לשתות יין רק
יכו לא להשתכר. והזכיר הכתוב אל למלכים פעמים דרך אריכות
נשאו נהרות י"י נשאו נהרות קולם (תהל' צג' ג'). ומלת אל
וכת בעד מלת ולרוזנים והטע' ואל יאות לרחנים שישאלו איה
' טוב. והפסוק הבא מפרש כל מה שאמר: [5]פן ישתה להשתכר
כח מחוקק והטע' כמו שכתו' בתורה. וישנה בשכרותו דין כל
עני ולא לשפוט דין דלים. ויתכן להיות דין כל בני עני לכל
י העולם שנקראו אנשי עני בעבור טרחם ועצבונם בעולם הזה:
:ו הטע' תדע בני למי יאות שיאמרו תנו שכר לאובד לעני שאין
כל צרכו וכמוהו[b] תעיתי כשה אובד (תהל' ק"ט ק"עו). ויין
רי נפש ולהם יועיל השתייה כי ישתה וישכח רישו ועמלו ולא
ר עוד בעודנו היין עמו: [8]פתח פיך זה ראוי לעשות שתפתח
לאלם והטע' שתדבר ישר ומשפט בעד איש שהוא כאלם ולא
לדבר בשמשפטו טענותיו וזה כטע' איוב שאמ' עינים הייתי לעור
לים לפסח אני (איוב כ"ט ט"ו). והוא דרך לבני אדם שאין
ו יכולת לדבר ולעשות כל דבר. ואל דין כל בני חלוף בני
לם: [10]בעבור שהזכיר מוסר אמו שיסרתו השלים ספרו בשבח אשה
אה ואמר בהרבה מקומות נשים. אשת חיל מי ימצא הראויה
ות כל אלה המדות הטובות בה. ורחוק מפנינים מכרה קנייתה
יה יקרה יותר מפנינים אם ימצאו האנשים לקנותה. ומלת מכרה
' וגם מים תכרו מאתם (דברים ב' ו') שפירושו תקנו: [11]בטח
יר נקיות הגוף טרם כל דבר וכן יישר כי בעלה בטח בה שלא
שה עברה בסתר כי היא צנועה ונקיה. ושלל לא יחסר הטע' רוח
לה כל ימי היותה וכמוהו והיתה לו נפשו לשלל (ירמ' כ"א ט'):
מלתהו הטע' עשתה [18 a] לו טוב כל ימי חייה לשמור מאכלו
לבושו וכל אשר לו: [13]דרשה אחר שהזכיר כי טובה לבעלה
שות רצונו[c] יזכיר ענין המסחר שהיא עושה והטע' דרשה בשוקים

---

[a] ובספרו שפת יתר (מ"ה) כתב הראב"ע אמר הגאון מלשון תרגום
ת.. ופי' הגאון הוא הנכון: [b] כ"י וכמה. [c] כ"י רצונה.

ביערות ובשדות והוא מהיר במרוצתו והוא חמוש מותנים ותרגו׳ זרזיר
כתרגו׳ וחמש את ארץ מצרים (בראׄ מ״א ל״ד) ויתרון והטע׳ שיש
לו חוזק מותנים והוא מטיב לכתו ג״כ בעת שאינו צד החיות.
או תיש ג״כ מטיב לכתו והולך מהרה בעת שיכהו הרועה שהולך
לפני הצאן וכן כתוב והיו כעתודים לפני צאן (ירמ׳ נ׳ ח׳). ומלך ג״כ
הולך לאט בעת שלא ימצא אדם שיקום עמו למלחמה. ומלת אלקום
שתי מלות כמו אל לקום עמו וכטע׳ שפרשתי. והזכיר כל אלה לקחת
מהם דרך ארץ בעבור שאין להם שכל כאדם והם יודעים מוסר: [32] אם
נבלת הטע׳ אומר החכם לנכח חכם אחר אם נבלת וירדת ממעלתך
בהתנשא היה שתתנשא על בני העולם ואם זמות בלבך לשאר
מאנשי העולם אל יעבור הדבר פיך ושים ידך על פה. וזה הפסוק
כטעם אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח (קהל׳ י׳ ד׳) והטע׳
הענוה והחסידות שהיו לך עד הנה אל תניחם בממשלתך. והביא משל
על זה [33] כי מיץ.. יוציא חמאה והטע׳ כאשר ממיצים החלב האנשים
הרועים יוציאו חמאה ממנו וכאשר ממיצים האף והוא החוטם יוציא[ו]
דם ממנו וכן ומיץ אפים יוציא ריב ומלת אפים כעס והטע׳ כי זה
הדבר גורם דבר אחר והטע׳ והתאוה גורמת השפלה:

לא. [1] דברי למואל שם המלך שלמה. ומלת דברי מושך עצמו
ואחר עמו והטע׳ דברי למואל מלך דברי המשא. והטעם דומים הם
לנבואה אלה הדברים שיסרתו אמו ללמואל[a] המלך: [2] מה ברי ומה
שבח וכל מה הכתובים בזה הפסוק כמו מה יקר חסדך אלהים (תהל׳
ל״ו ח׳) והטע׳ כמה אתה היית בני וכמה היית[b] בר בטני שחמלתי
עליך יותר מכל אמות על בניהם. ומה בר נדרי הטע׳ וכמה היית
אתה בר נדרי שכמה נדרים עשיתי שם אם ידריך אותך ויביאך
לדרך טובה: [3] אל הטע׳ אחר שהיית נחשב בעיני כמו שאמרתי[c] קח
זה המוסר ממני אל תתן לנשים חיליך לזנות עמהם וטעמו ממונך
ודרכיך טעמו ועניניך אל תתן למחות עצות כי הנשים המתעסק
בהם מאבדות הם עצת האדם. ומלת מלכין מלשון תרגו׳ מלכי ישפר
עליך (דני׳ ד׳ כ״ד) והנ״ן תחת מ״ם כנ״ן תנמין (עזרא ו׳ ט׳) לקץ
הימין (דני׳ י״ב י״ג). ויש מפרש למחות להגיע ממ׳ ומחה על[d] כח

---

[a] כ״י לנמואל. [b] כ״י הייתי. [c] כ״י אמרת. [d] כ״י אל.

כל עין ימין (שמו׳ א׳ י״א ב׳) ופי׳ עקירה. עורבי נחל ממ׳ לבני
ערב אשר יקראו (תהל׳ ק״מז ט׳). ויאכילוה בני נשר כפול בטעם.
וזה אמ׳ על דרך קללה או תוכחה: [18] שלשה.. וארבעה דרך אריכות
כראשונים למעלה וטעם נפלאו ממני לדעת לא ידעתים בכל חכמה:
[19] דרך הנשר בשמים שיעוף למעלה מכל עוף אם יסבול חום השמים
שהוא אש. דרך נחש עלי צור הוא פלא בעיני ג״כ שלא נכר שם
הליכתו בעבור שהצור חלק. דרך אוניה בלב ים פלא גדול שלא
נכר שם הליכתו. ודרך גבר בעלמה אם שוכב אדם אותה לא נכר
והוא דבר פלא. ומלת עלמה כלל לבתולה ובעולה: [20] כן דרך אשה
מנאפת פלא כדרך העלמה ששוכב אדם אותה ואינו נכר. אכלה
ומחתה לשון נקיות ופי׳ עשתה תשמיש עם כל אדם ובעבור שאינו
נכר היא מכזבת ואמרה לא פעלתי און וטע׳ מחתה עניין קנוח
אדם שאוכל ומעביר ידיו על פיו להסיר המאכל ממנו שלא יהיה
נכר שאכל: [21] תחת שלש.. וארבע דרך אריכות והעניין רגזה
מפחד כמו רגזו ואל תחטאו (תהל׳ ד׳ ה׳) וטע׳ לא תוכל שאת
תורה מהם: [22] תחת עבד כי ימלוך כי בעת שיצא מעבדות ויעלה
למלכות עושה לעם כל רעות. וגם נבל כי ישבע לחם שיהיה רע
מעללים לעם: [23] תחת שנואה כי תבעל כי תמשול בעם כמו עתליהו
הרשעת שעשתה הרעות כאשר היתה מולכת ובעבור כי היתה
שנואה בתחלה בתוך העם זוכרת עתה השנאה להם. ושפחה כי תירש
גברתה שאין זכר לגברת והיא תשלם בכל עמלה: [24] ארבעה.. מנהג
[25] הנמלים ידוע כי בעת הקיץ מושכים התבואה בפיהם ומחביאין אותו
בחוריהן וטע׳ לחמם מאכלם כי מלת לחם שם כלל לכל מאכל [b ד ז]:
[26] שפנים.. בסלע ביתם להנצל שם בעבור שלא יתפשו: [27] מלך אין
לארבה להנהיג אותו להדריכו והוא מעצמו יוצא באמצע הדרך כמנהג
אדם המשכיל. ומלת חוצץ ממ׳ ומספר חדשיו חוצצו (איוב כ״א כ״א)
וטע׳ שהגיעו למחציתם בשוה: [28] שממית היא חיה אשר תתפש
בידים מה שנותנין לה והיא בהיכלי מלך בעבור חכמתה שהשרים
מעמידים אותה בבתיהם. וי״א עוף דרור הלן בבתים: [29] שלשה..
וארבעה דרך אריכות. מטיבי צעד ההולכים לאט דרך כבוד: [30] ליש
גבור בבהמה והוא שם כלל לכל החיות הנמצאות ביערות ולא ישוב
אחור מפני כל אדם וחיות: [31] זרזיר מתנים הוא הכלב הצד *החיות*

והוא טמא במעשיו הרעים והם חמה על בן אמר ומצואתו לא רוחץ
שלא יטהר עצמו מעבירותיו: [13] דור ויש דור שהוא גאה והטע׳ מה
רמו עיניו שהוא גאה עד מאד כמו מה יקר חסדך אלהים (תהל׳ ל״ו
ח׳) הבאה מלת מה לרבות על השבח ובמקום הזה לרבות על הגנות:
[14] דור ויש דור אחר רע שהוא מלשין ואוכל בפיו בני העולם הרמה
הרכילות לחרבות ומאכלות והם כמו חרבות כמו ויקח את המאכלת
(בראׄ כ״ב י׳). מתלעותיו [a] כמו מלתעות [b] כפירים (תהל׳ נ״ח ז׳):
[15] לעלוקה שם מהינם והטע׳ לגיהינם. יש שתי בנות שאומרות הב
אלינו אלה הדורות ונאכלם. ר״א שהיא מלה הפוכה ממ׳ משפט
מעוקל (חבק׳ א׳ ד׳) והטע׳ על הדבר העוות שעושין אלה הדורות יש שתי
בנות המבקשים אותם להמיתם. ומלת בנות כמו מקרים הרעים כמע׳
מה ילד יום (כ״ז א׳). שלש הנה המקרים שיקרם שלא תשבענה [c] לקחת
אותם ארבע הם ג״כ שלא אמרו הון עליהם והטע׳ לא שכנו מהם.
ושתים ושלש דרך אריכות כי אינם ארבע לבדם וזה ממנהג צחות
הלשון מהמתבר כפי שיטב בעיניו: [16] ואלה הם הארבעה מקרים.
שאול הוא כנגד דור אביו יקלל שירד לשאול בחצי ימיו בעון אביו
ואמו כמו שכתו׳ בתורה ומקלל אביו ואמו מות יומת (שמות כ״א י״ז).
עצר רחם [d] לנשים ולא תלדנה בנים לבעליהן העושים הזמה וכתוב
בתורה על עון הזמה ערירים יהיו (ויקרא כ׳ כ״א). ארץ לא שבעה
מים בעון דור מה רמו עיניו ובהעצר הגשם יהיה רעב ויהיו מוטפלים
תמאים ברעב. ואש לא אמרה הון להשחית הרכילים והוא כנגד
חרבות שניו כי כמו שהם אוכלים בשיניהם אנשי העולם כן יאכלם
אש וזה האש רמז לחום השמש המזיק הרבה או אש אלהים שירד מן
השמים כמו שכתו׳ באיוב אש אלהים נפלה מן השמים ותבער (איוב
א׳ ט״ז): [17] עין תלעג לאב המוכיח אותו. תבוז ליקהת אמו הטע׳
לחברת האם המוכיחה אותה. והוא ממ׳ ולו יקהת עמים (בראׄ מ״ט
י׳) ודגשות הק״וף להסתיר הי״וד שהיא פ״א הפועל א׳ע׳פ׳ שנראת
ים וכמוהו בנות מלכים ביקרותיך (תהל׳ מ״ה י׳) והשלם ליקהת בשקל
יפעת גמלים (ישע׳ ס׳ ו׳) בש״וא [e] חל״מד ובח״רק הי״וד וככה משפט
ב״ית ביקרותיך בש״וא והראות הי״וד בח״רק. יקרוה ממ׳ בנקור לכם

---

[a] כ״י מלתעותיו. [b] כ״י מתלעות. [c] כ״י תשאנה.
[d] כ״י לחם. [e] כ״י רש״א.

ה טעם יותר מכל איש ולא בינת אדם לי במה שתשאלו ממני
ולא דעת קדושים ארע והוא דעת השם שנקרא קדוש על לשון
רבים בעבור תפארת [a] כמו שכתו׳ [a] בפסוק אחר כי אלהים קדושים הוא
(יהוש׳ כ״ד י״ט). ומלת בער כמו כסיל ותרגו׳ בהמה בעירא [b]. ועוד כתי׳
כסיל ובער (תהל׳ מ״ט י״א): [4] מי עלה שמים הטע׳ מי עלה שמים
וירד שאמ׳ אלינו סוד השמים שהוא מאש מהו האש ומה הוא טבעו
ומי אסף רוח בחפניו שיוכל לדעת עניין האויר מה הוא או מי צרר
מים בשמלה שיוכל לדעת איך יכילו העננים המים ואינם יורדים
לארץ עד שישפכם השם אל המקום שירצה. ומלת בשמלה משל
לעננים שהיו מלבישים השמים. או מי האדם שיקים אפסי ארץ וידע
יסוד הארץ ממה היה מה שמו מהאיש שידע זה ומה שם בנו שעשה
כל אלה שיוכל לדעת איך הוא והטע׳ תדעט אתה: [5] כל אמרת
אלוה אל תשאל לאלו הדברים כי אין נכון לשאול אותם אבל התעסק
בתורת השם ובחקותיו שהם צרופים חכים וזה טע׳ כל אמרת אלוה
צרופה. והוא מגן [17 a] לחוסים בו ולא יצטרכו לדבר אחר:
[6] אל תוסף אל תשאל מענייני השם שתאמר מה למעלה מה למטה
פן יוכיח השם בך ונכזבת מן העולם והוא מנו׳ לא יכזבו מימיו
(ישע׳ נ״ח י״א): [7] שתים זה אמר אגור לשם שתים דברים שאלתי
מאתך והכתו׳ מזכירם וזה שאל בעבור חסידות וראוי לאדם המתעסק
בעבודת השם שלא ישאל יותר: [9] פן.. ואמרתי מי י״י שאהיה
מכחש בבורא כמו שעושים האפיקורסין. ותפשתי [c] שם אלהי התפיסה
הוא שאשבע בשמו לשקר כי לא גנבתי בעבור בושת שיהיה לי מן
העולם ועל כן אמר שוא ודבר כזב הרחק ממני שלא אבוא לשקר
באלהות השם ולהשבע בשמו לשקר בסבת העשר והעני: [10] אל [תלשן]
מנו׳ לשון וזה העבד הוא שיברח מפני אדוניו ורוצה להתגייר פן יקללך
העבד והיית באשם [d] מן העולם בקללתו: [11] דור והטע׳ כי דורות שהם
רעים יקחו תגמול מאת השם על מעשיהם הרעים ועל כן הזכיר אלה
ארבע דורות שהם רעים והזכיר תגמולם אחרי כן. דור כי יש דור רע
שאביו יקלל ואת אמו לא יברך על הגמול טוב שרבתה אותו
ושפחה אותו רק יקללם ויבזם: [12] דור ויש דור שהוא טהור בעיניו

---

[a] כ״י כי אלהים. [b] כ״י בעירה. [c] כ״י ותפסתי. [d] כ״י באשם.

ולא יוכלו לעזור זה את זה ועם כל זה מאיר עיני שניהם י״י שיתן לחם כנגד פרנסתן: [18]באין חזון הוא התורה והטע׳ אין איש[a] שיקרא התורה. יפרע העם שהלך לאחור ולא לפנים והוא מלשון רבנן שאמרו למפרע על כן אמר ושומר תורה אשרהו: [19]בדברים לא[b] יוסר עבד אם לא תכהו כי פעמים יבין הדבר שתאמר אליו ומפני שהוא עקש לא יענה לך על כן צריך להכותו: [20]חזית.. אץ בדבריו ממהר בדבריו שלא יחשוב על מה ידבר: [21]מפנק תרגו׳ והוא יתן מעדני מלך (ברא׳ מ״ט כ׳) בתפנוקי מלכין. והטע׳ מי שפנק אותו שלא ישימהו במלאכתו בראשונה אחריתו שימות האדון יהיה עבדו מנון והוא ממ׳ נין והטע׳ שיעשה עצמו בן ביתו וישאל נחלה עמהם: [24]חולק עם גנב שונא נפשו שאם ילקח בגניבה יהרגו אותו. אלה ישמע שיתנו חרם ולא יגיד הדבר שעשה: [25]חרדת אדם שיחרד על דבר שקרה לו ויפחד יתן לו מוקש החרדה תתן[c] לו מוקש. ובוטח בי״י הטע׳ שמרחיב לבו ולא ישים החרדה אל לבו ויבטח בשם שיושיענו ישוגב: [26]רבים זה הפסוק אמר להגיד פליאת הבורא והטע׳ רבים מבקשים פני מושל להראות משפטם אליו ולדין אותם ומי״י משפט איש כי בשם תלוי ובגזרתו אם המלך ישפטנו באמת והוא כטעם בחיק יוטל הגורל ומי״י כל משפטו (ט״ז ל״ג):

ל. [1]דברי אגור היה אחד חכם שעשה מקצת המשלים עד דברי למואל מלך והמוצאים אותם חברום עם אלה משלי שלמה. ובדרש אומ׳ כי הוא שלמה ונקרא אגור בעבור שאסף חכמה מגז׳ אגרה בקציר (ו׳ ח׳). ומלת בן יפרשו ממ׳ בינה ומלת יקה[d] מגז׳ ולא תקיא אתכם[e] הארץ (ויקרא כ׳ כ״ב) והטע׳ שאסף הבינה ואחר כן הקיא אותה שלמדה לאחרים. והפי׳ הראשון הוא הנכון ומלת בן ה״רק[f] וכמוהו בן נון (שמות ל״ג י״א) ומלת יקה[d] שם אביו מאגור. המשא כמו נבואה ומלת דברי מושך עצמו ואחר עמו והטע׳ דברי אגור בן יקה[d] דברי המשא. נאם הגבר לאיתיאל ואוכל שהיו שניהם חכמים השואלים אותו[g] חכמה בארבע היסודות מה הם כמו שמורה הפסוק הבא והוא השיבם בינה והשפיל עצמו כאדם חכם: [2]כי בער אנכי מאיש[h]

[a] [illegible] [b] כ״י אל. [c] כ״י יתן. [d] כ״י יקא.
[e] [illegible] [f] [illegible] [g] כ״י אותם. [h] כ״י מהאיש.

אבי ואמי הם וכל מה שהם טורחים בשבילי הם טורחים ואמר
ם אין נכון לאמר כן כי חבר הוא העושה כן לאיש משחית
חית העולם כי אין לו בכל אשר טורחין רק מה שיתנו לו בחייהם
שיניחו לו סמוך למיתתם: [25]רחב נפש שלא יפחד מאדם ונפשו
ה אותו האיש יגרה מדון: [27]נותן לרש ממונו לא יהיה לו מחסור
חשם ירבה הונו בזכות הדל. ומעלים עיניו מהדל יהיה רב
רות שרבות חסרונות תבאנה לו [16 b] בממונו: [28]בקום רשעים
גברו בארץ יסתר אדם מפניהם ובאבדם הרשעים ירבו הצדיקים:

כט. [1]איש לתוכחות שיוכיחו אותו תמיד מקשה ערפו שלא
ז לשמוע התוכחות. פתע ישבר האיש בסכלותו ולא יהיה לו
א: [4]מלך במשפט יעמיד ארץ המע' שלא יכביד עמו מסים
מתי[a] ואיש תרומות שיכביד עמו תמיד מסים ותרמות יהרסנה
דלדלו העם ולבב עמו הוא רע למלך: [5]גבר שהוא מחליק
רעהו לרמות אותו בדברים חלקים הוא כאלו פורש רשת על
ליו להרג אותו: [6]בפשע איש רע יבא אליו מוקש ברשעו וצדיק
ן וישמח שלא יקרהו מקרה רע: [8]אנשי לצון ילשינו קריה
שימים מריבה בעיר והוא מגז' יפיח כזבים (ו' י"ט) אבל חכמים
בו אף שמשימים שלום בין אדם לחברו: [9]איש [הכם] כאשר
נשפט עם איש אויל בין ירגז בין ישחוק לא ימצא נחת עמו.
מגיד כי חברת אויל ודבריו קשה לחכם: [10]אנשי דמים אנשים
ים אשר שופכים דמים ישנאו[b] תם להשמידו ואנשים ישרים
קשו נקמת נפשו מהתם: [11]כל רוחו יוציא כסיל שאינו מדבר
ין בעצה ובחכמה ואיש חכם בעבור שידבר באחרונה ישבחנה
ח כי מתחכם הוא במה ששמע לאחרים שדברו ראשונה. ומלת
חנה כמו ישפילנה או ישברנה מגז' משביח שאון ימים (תהל' ס"ה
: [12]מושל שהוא מקשיב על דבר שקר שיספרו אליו עבדיו
משרתיו יהיו רשעים כי בראותם שהמלך אוהב רכילות ומרמה
ו שקר ורכילות ומרמה תמיד: [13]רש.. תככים מגז' תוך ומרמה
הל' נ"ה י"ב) והכל ענין שבר כי הרשע המרמה את העולם מלא
רים לשבור האנשים והמע' נפגשו במקום אחד או בבית אחד

---

[a] כן בכ"י.   [b] כ"י ישנאוה.

צדיק וחונן דלים. וכמוהו יכין וצדיק ילבש (איוב כ"ז י"ז): [10] משגה ...
מטעה ממ' שגגה. והטע' האיש שמשגה האנשים ללכת בדרך רע בשחות
שיעשה לאנשים האחרים הוא יפול שם ואנשים תמימים ינחלו
טוב: [11] חכם הוא בעיניו איש עשיר בעבור עשרו ודל שהוא מבין
יחקרנו שיבא לתכלית רעתו: [12] בעלץ הטע' כשיעלצו הצדיקים
רבה תפארת לאנשים האחרים כי בשלומם יהיה להם שלום ובי
[בקום] הרשעים בארץ יחופש האדם להמיתו[a]: [13] מכסה פשעיו
שאינו מודה הפשעים שעשה לשם .ויתודה עליהם. ומודה פשעיו
לשם וישוב מהם ועוזב אחרי כן שלא יעשה פשעים ירוחם: [14] אשרי
אדם מפחד תמיד מהשם ואינו מכסה פשעיו. ומקשה לבו שהוא
קשה לב ולא יפחד מהשם יפול ברעה: [15] ארי נוהם כארי נוהם
על טורפו ודוב שוקק ללכת לטרוף והוא ממ' ישתקשקון ברחובות
(נחום ב' ה') כן הוא מושל רשע על עם דל שבעבור דלותם מושל
עליהם בחזקה ובפרך: [16] נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות
ימות בפשע טרם עתו והוא מקרא קצר[b] רק שונא בצע יאריך
ימים על ממלכתו. ומלת בצע[c] פירושה גזל והטע' שאינו רוצה לגזול
דלים: [17] אדם [אם] יהיה עשוק בדם נפש ששפך עד בור ינוס הטע'
עד שימות ויגיע לקבר ינוס ויפחד. אל יתמכו בו הטע' שלא יהיה לו
תומך שיעזרהו: [18] הולך. . יפול בנפילה אחת: [19] עובד אדמתו
שיחרש אותה ויזרענה ישבע לחם ואיש מרדף אנשים רקים ללכת
עמם ויתרפה ויתעצל בזה ישבע ריש: [20] איש הטע' איש שיעשה
באמונה כל דבריו יבאו לו ברכות שיברכוהו השם ואנשי העולם.
ואץ כמו אץ ברגלים (י"ט ב') ופירושו ממהר להעשיר שיעשוק
ויגזול לא ינקה שלא יבא לו רעה: [21] הכר פנים במשפט לא[d]
טוב. ועל פת לחם יפשע גבר יעשה מרמה ושקר: [22] נבהל להון
הטע' איש רע עין שחומד ממון אחרים הוא נבהל לקבץ ממון מגזל
ומשקר ולא ידע כי חסר יבואנו מהממון שמקבץ בגזל: [23] מוכיח
הטע' אני מוכיח עתה ואדם שיוכיח אחרי חן ימצא במשלי
ובמוסריו יותר ממחליק לשון. וזה שאמ' שלמה לשבח דברי המשלים
והתוכחות מהחכמים: [24] גוזל. . ואומר אין פשע אם אני גוזל אותם

[a] כ"י להמותו. [b] בכ"י עוד מלת נגיד. [c] בכ"י עוד מלת פירושו
[d] כ"י בל. עיין כ"ד כ"ג.

ו. [1]אל תתהלל במעשיך בעבור יום מחר שתאמר [16 a]
אעשה זה כי לא תדע מה ילד יום אם תוכל לעשותו:
ך זר בכל מעשיך תרצה שאחרים יהללוך ולא פיך. ונכרי ואל
ך כפול בטע': [3]כבד הטע' כבד יש לאבן לנשאו ונטל יש לחול
וכעס אויל כבד משניהם לנשוא: [4]אכזריות חמה ושטף
ם רעים וקשים ומי יעמד לפני קנאה שהיא קשה מכלם ואם
[5]טובה תוכחה מגלה שיוכיח אדם חבירו בגלוי יותר מאהבת
ית שיוכיחנו בסתר כי יותר יזכור לו התוכחה: [6]נאמנים
אם יפצע לך אוהבך להוכיח אותך כי השונא אותך לא יעשה
רק נשיקות נעתרות בעבור שיוכל לרמות אותך ולא תשמור
ומלת נעתרות מנ' העתרתם עלי דבריכם (יחז' ל"ה י"ג)
עניין חזק ופירו' על האמת חזקות: [7]נפש שבעה זה הפסוק
עם הפסוק הבא. תבוס מנ' על הרי אבוסנו (ישע' י"ד כ"ה)
עניין מרמס והטע' נפש שבעה תרמוס הנופת שהוא דבר מתוק
' אותו ונפש רעבה כל דבר מר הוא מתוק אליה לאכול על
ר זה הפסוק: [8]כצפור שהוא נודד ממקומו לאכול ולבקש
וכן ראוי לאיש שיהיה נודד ממקומו לבקש מה שיאכל:
..ומתק רעהו: [a]........ [26].....מלבושים ממנה. ומחיר
עתודים כי בעתודים שיהיו לך תקנה שדה כמו שעשה יעקב
שקנה חלקת השדה מאת שכם במאה קשיטה: [27]ודי מנ' די
קרא ה' ז') והטע' ומן החלב יספיק לך לקנות לחם מה תאכל
לנערותיך שמהם יצא מאכל שיאכלו:

ח. [1]נסו ואין כל אחד ואחד מהרשעים. וצדיקים יבטחו
' אשר יבטח ולא ינוסו כי אין להם פחד: [2]בפשע הטע' בפשע
הארץ רבים מושלים עליה שישלטו זה על זה ובאדם שהוא
יודע חכמה כן יאריך הארץ ופירו' באמת: [3]גבר שהוא עושק
ילים יהיה רש וכמו מטר רב שהוא סוחף הזרעים ואין לחם
ז הוא שלא יהיה לו טוב מכל אשר יגזול. ומלת סוחף מנ' נסחף
' (ירמ' מ"ו ט"ו): [7]נוצר..ורעה מנ' ואיש רעים להתרועע
"ד): [8]מרבה הונו בנשך ובתרבית לאיש חונן דלים יקבצ[נ]ו
שהשם יסבב סבות שיבא כל הממון שקבץ הרשע למי שהוא

---

[a] במדומה לי חסרו הנה מלות הרבה.

ורודה בכל והוא מגז' חיל. ושוכר כסילים שישים לעבודתו ושוכר
נ"כ העוברים בשוה שאינם רוצים לטרוח: הדלת.. צירה תרג'
לשתי ידותיו (שמות כ"ו י"ט) לתרין צירוהי. [14] והטע' שאנשי הבית
פותחין בתיהם ועדיין העצל שוכב: [16] חכם עצל בעיניו שלא יאמין
למוכיחים אותו משבעה משיבי טעם שהם יועצים המלך כמו שבעה
רואי פני המלך (אסתר א' י"ד): [17] מחזיק באזני כלב הטע' מחזיק
בו להכעיסו חנם כן עובר מתעבר והכל עניין כעס: [18] כמתלהלה
פי' כמשגע והוא מגז' ותלה [a] ארץ מצרים (בראש' מ"ז י"ג): [21] פחם
כמו ופעל בפחם (ישע' מ"ד י"ב) והם גחלים מכבים העושים הנפחים
לעשות מלאכת כלי ברזל. ועצים לאש ועצים עומדים לאש וכן איש
מדנים עומד לחרחר ריב והטע' להדליק אותו [b] ולהעבירו. והחרון
הוא מתולדת האש ועל כן זה המשל: [22] דברי נרגן כמתלהמים
פירושו מלשין. כמתלהמים הפוך והוא מגז' הולם פעם (ישע' מ"א ז')
שהם מכים ומשברים אדם ובשומעו אדם אותם שהלשינו אותו יגיעו [c]
אליו עד חדרי בטן והטע' שמשחיתים כל גופו מיגון: [23] כסף סיגים
פ' רש' ז"ל ככסף סיגים המודבקים על החרש שצורפין אותו בו והוא
מאיר כאלו הוא כסף ואין בו תועלת כן הם שפתים דולקים
הרודפים אחר הבריות להכותם בחלקלקות ומדברים אחד בפה ואחד
בלב ולב רע שנראים כאוהבין והם אויבים בלבם. ומלת דולקים מגז'
כי דלקת אחרי (בראש' ל"א ל"ו): [24] בשפתיו ינכר שונא טעמו כמו
יתנכר הפך הכירא והטע' ינכר שאינו נראה שיהיה שונא בדבריו
הרכים על כן הזהיר החכם [25] כי יחנן קולו השונא וידבר לך טובות
אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו. ומלת שבע מלת כלל שבע
ביום הללתיך (תהל' קי"ט קס"ד): [26] תכסה שנאה בלב הרשע
בעבור משאון שיבא עליו ובעבור שתגלה רעתו בקהל: [27] כרה
שחת. זה הפסוק משל מי שיעשה רעה אליו תשוב. ונולל מגז'
וגללו את האבן (בראש' כ"ט ג'): [28] לשון.. דכיו תאר כמו את דכא
ושפל רוח (ישע' נ"ז ט"ו) והי"וד תחת ה"א והו"ו נוסף. מי שהוא
דכא ושפל רוח ישנא איש שקרים ומי שיש לו פה חלק יעשה מדחה
לאדם בדבריו השקרים:

---

[a] בכ"י עוד מלת את. [b] בכ"י עוד מלת ולהב. [c] כ"י יניע.

ותשבר כן מבטח מאיש בוגד ביום צרה. ומלת מועדת מגז'
קרסולי (תהל' י"ח ל"ז) וש"רק הו"ו תחת ח"לם: 20 מעדה מגז'
טע' כמו הלובש בגד משי ביום קרה שישחת הבגד והלובש אין
אה הוא מדמה כמו חמץ המשימים על נתר ומשחית אותו
רו וכן ושר בשירים על לב רע שאין לו מהם רק כאב וצער
ו אותם: 22 כי גחלים.. חותה. מגז' היחתה איש אש בחיקו
ז) והטע' גחלים אתה [חותה] על ראשו שיבוש ויתנחם מאשר
לך. וי"י ישלם לך כאשר נתת לו שכר[b] או על שסבלת אותו
קמת ממנו: 23 רוח הטע' כרוח צפון שיחולל הגשם שלא
ן פנים נזעמים תחוללו לשון סתר. והטע' כאשר המלשין
רכילות לאדם והאדם מראה לו פנים זעומים לא יביא אליו עוד
ו כי בזה יוסר: 25 מים קרים מגז' קר וחם (בראש' ח' כ"ב):
ן נרפס מגז' ברגליהם תרפשון (יחז' ל"ד י"ח) והכל עניין
והטע' כמו מעין נרפס ומקור שהוא מושחת וראוי להיות
בעיני האדם השותים ממנו כן ראוי להיות רע בעיני האדם כאשר
מם לפני רשע: 27 אכול הטע' כמו אכול דבש הרבות שאינו
ן חקר כבודם מהרשעים אינו טוב. והטע' שיספר אדם בעשרם
תם: עיר בעיר[c] פרוצה שאין לה חומה ואין לה כח לעמוד
אויב שלא יתפסנה כן איש אשר אין לו מעצר לרוחו שאינו
עמוד בפני כל דבר לסבול:

ו. 2 כצפור העומד לנוד מהרה ממקומו וכן כעוף לעוף כן
חנם תבא מהרה למי שקלל חנם חברו: 4 אל תען כסיל
תו[d] בדברי העולם: 5 ענה כסיל כאולתו בדברי חכמה:
ה רגלים מגז' קצות עמים[e] (חבק' ב' י') והטע' מי שמקצה
ומשיבם אחור ללכת למלאכתו ושולח דברים ביד כסיל חמס
ותה: 7 דליו מגז' דל והטע' דליו שוקים מפסח כן משל בפי
ם דל שאינם מבינים אותו: 8 כצרור אבן במרגמה בבגד טוב
רגמן כן נותן לכסיל כבוד: 9 חוח כמו שעלה ביד שכור
גיש בו האדם מפני השכרות כן משל בפי כסילים שלא ירגיש
סיל ולא יאמין בו: 10 רב מחולל הטע' גדול שבעם מחולל כל

"י אל. b כ"י שכר לו. c כ"י בעיר כעיר. d כ"י באולתו.
הארץ.

האדם שלא יצא מהרה להריב והטע' קודם שתצא למריבה חבט
תצא באחריתה ועל זה פן מה תעשה באחריתה בהכלים או
רעך. וכן נאמר במקום אחר טוב אחרית דבר מראשיתו (קהל' ז' ח
[9] ריבך הטע' ריבך ריב עם רעך והניח מריבה אחרת ואם תריב
רעך תריב עם דברי מוסר וזה טעם וסוד אחר אל תגל והטע' ת
אמר אליך אדם אחר ממנו אל תגל שתאמר זה אמר לי פלוני ז
סמך: [10] פן יחסדך מגז' חסד הוא (ויקרא כ' י"ז) והטע' פן יח
אותך שומע שלא תדע להסתיר סוד שגלה לך חברך ודבתך שאם
מהאיש האחר לא תוכל לשוב שתאמר לא אמרתי כן. ועל זה א
[11] תפוחי זהב והטע' כתפוחי זהב במשכיות [כסף] מגז' בחו
משכיתו (יחז' ח' י"ב) כן הוא דבר שהוא דבור על אפניו בסרי
ולא לגלות סוד אחר וטעמו [a] מגז' אופן והטע' דבר הדבור כה
בסבבו. ר"א כי הא"לף נוסף וטעמו על פניו ועל ענייניו: [12] נזם ז
הטע' כנזם זהב וחלי כתם שהוא דבר נאה ונחמד לעדות אותו כן נחמ
נאה כאשר מוכיח חכם על אזן שומעת המקבל[ת] תוכחה: [13] כצי
שלג טעמו כקרירות לפי עניינו שישיב נפש האדם היבשה מפני החום
ציר נאמן משיב את הנפש: [14] נשיאים פי' עננים וכמוהו מעלה נשיא
מקצה הארץ (תהל' ק"לה ז') והטעם כמו נשיאים ורוח שנראה שי
גשם לעולם ואין שלא יתנו גשם כן איש מתהלל במתת שקר שאו
שיתן ולא יתן: [15] בארך.. יפתה מגז' כי יפתה איש בתולה (שמ
כ"ב ט"ו) והטע' בארך אפים שיש לאדם שלא יכעוס מהרה יפו
[15 b] הקצין בדבריו הנעימים שידבר אליו. ולשון רכה שיש לא
תשבר גרם וזהו משל כי בדבר רך ישבר דבר קשה: [16] דבש מצ
זה הפסוק דבק בבא אחריו. אכול דייך ולא תאכל ממנו יותר מדי
[17] הוקר מגז' יקר והטע' הוקר רגלך משם ולא תלך כל היום פן יש
ממך ושנאך: [18] מפיץ הוא כלי ששוברין בו ונקרא מפיץ בש
שמפיץ דבר. והטע' כמו מפיץ וחרב וחץ שנון שהם כלי מש
להשחית כן איש עונה ברעהו עד שקר עד שהורג אותו: [19]
רועה על משקל טובה והוא מגז' רועה התרועעה הארץ (ישע' כ
י"ט). והטע' כמו שן רועה והטע' שבורה, ובעת שאדם אוכל שי

---

[a] בב"י עוד על פניו ועל ענייניו. [b] ב"י נאמר.

ניתך מטה שצריך אליו: [28]אל תהי עד חנם פירושו עד שקר והטע' שאמר דבר חנם שלא ראה אותו. והפתית טמ' פתות אותה פתים (ויקרא ב' ו') והח"רק תחת ח"לם בשקל הסבות והטע' ואל תתהכתו ותשברהו בעדות דברי שפתיך השקרים: [29]אל תאמר ואם הרע לך אל תאמר כאשר עשה לי[וגו']: [30]על מעם עתה מספר גנות העצל שנשחת שדהו בעצלותו: [31]קמשונים חרולים פירו' קוצים. וגדר אבניו נהרסה[a] הגדר העושים סביבות השדות: [32]ואחזה אנכי אשית אל לבי והכרתי כי בעצלות העצל נשחת השדה ומיד שראיתי לקחתי מוסר שלא אהיה עצל במלאכתי והזהרתי ואמרתי לנכח האדם [33]מעט שנות מעט תנומות היה עושה ולא תהיה עצל: [34]ואם בא כמתהלך רישך ומחסורך אליך תצא אתה לקראתו ותהיה לו כאיש מגן ותנצח אותם והפסוק מדבר דרך משל:

כה. [1]גם זה הספר היה ספר בפני עצמו והאנשים שהיו בימים ההם היו חפצים ללמד חכמה ומצאו אלה המשלים ושמו אותם עם אלה המשלים הנזכרים להיות ספר אחד בעבור כי היו קרובים בענין והיו מטעם אחד וראש הספר היה [2]כבוד אלהים הסתר דבר. ומלת גם הסופר אמרה. והטע' כבוד אלהים הוא להסתיר דבר שלא יחקור אדם ויחפש מאד בכבודו כי לא יוכל אדם לדעת אותו ולחקרתו כי אולי ישגה בדברי שבחיו וחקר כבודו וכבודו הרב ידוע הוא בכלל[b]. רק כבוד מלכים הוא לחקור שכלם וכבודם ועל כן שבח אותם בפסוק הבא: [3]שמים והטע' כמו השמים[c] שהוא לרום ועומד גבוה מאד ולא יוכל אדם לדעת גבהו וארץ לעומק ולא יוכל אדם לדעת כן לב מלכים אין חקר שלא יוכל אדם לדעת ולחקור שכלם ודעתם: [4]הגו כמו הסיר טמ' הורו והגו מלב דברי שקר (ישע' נ"ט י"ג) והבל ענין הסרה. והטע' כמו הסיר סיגים מכסף הצורף ויצא לצורף הכלי כרצונו טוב כן כאשר יסיר המלך הרשע ממלכותו ויכון בחסד כסאו כמו שאמ' מורה רשעים מלך חכם (כ' כ"ו): [6]אל תתהדר לפני מלך שתבקש הדור מעצמך ובמקום גדולים אל תעמוד בלא רשותם: [7]כי טוב שאמרו הם אליך עלה הנה ושב עמנו מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך ויראו עיניך השפלתך: [8]אל תצא מהיר

---

[a] כ"י גדר אבניו ונהרסה. [b] עיין שפת יתר ט"ז. [c] כ"י והשמים.

ק"סד) וכן רבים. ורשעים יכשלו ברעה תחת שאין להם זכות שי
לסבול אותה וכמוהו תמותת רשע רעה (תהל' ל"ד כ"ב): [17]בנו
אויבך אל תשמח הטע' שירד במעלתו או קרהו מקרה ר
ובכשל חסר' ה"א מקור[b] הנפעל וטעמו ובהכשלו וכמוהו [בעטף
(איכה ב' י"א)] והוא כפול בטע': [18]פן יראה י"י שתשמח והשיב כ
אויבך אפו ויביאהו עליך וטע' זה בעבור שתחשב כי גזרות תבאנה
מחשבותיך על אויבך רק ראוי לך שתירא מאת השם פן יקרה
כמוהו: [19]אל כמו אל [15 a] תתגרה ממ' תתחרה[c] את הס
(ירמ' י"ב ה') והטע' להוכיחם על פשעם. וכנה אל תקנא ברש
בעבור שעחבים אורחות השם והוא כפ:ל בטע'. והטע' כי הוא
נקמתו מהם ועל כן אמר בפסוק הבא אחריו [20]כי לא יהיה אחו
טובה לרע על מעשיו הרעים. ויש מפרש אל תתחר כמו תת
והטע' שלא תתחבר עמהם לעשות כמעשיהם: [21]ירא את י"י
ומלך שלא תעבור מצותם ומאמרם. ועם שונים ממ' ודתיהם ש
מכל עם (אסתר ג' ח') והטע' עם אנשים שונים הממרים את פי ה
אל תתערב פן תלמוד ממעשיהם: [22]כי פתאם יקום אידם מה
ומהמלך ויחר אפם בהם ומפיד שניהם מי יודע שיוכל אדם לה
מהם: [23]גם אלה איננו נכון לחכמים לעשות. הכרת פנים במש
בל טוב לעשות והתורה אמרה לא תכירו פנים במשפט (דבר' א' י'
[24]ועובר על לאו אומר לרשע בדינו צדיק אתה להכיר פני או
במשפט והטע' כי זולת שיעבר על מצות השם הדבר קשה אליו
יקבוהו עמים יזעמוהו לאמים בעבור שיגזול ממונם בלא מש
[25]ולמוכיחים העושים משפט ישר יהיה נעם וטוב ועליהם ת
ברכת טוב הפך יקבוהו עמים: [26]ועוד טובה תהיה עליהם כי בשפ
ישקו אותו לחבה ולאהבה שמשיב דברים נכוחים ויש
משפט ישר: [27]הכן בחוץ מלאכתך מגנות וכרמים. ועת
בשדה מגו' ועתודותיהם (ישע' י' י"ג) והוא ענין התק והטע' שת
שדה והזק מלאכתך שם בשדה שתחרש אותו ותזרעהו. אחר וב
הטע' אחר שתבנה ביתך אמרתי לך שתעשה כן שתכין בחוץ מלאכ
ר"א כי מלאכת החוץ לתקן הגנות והכרמים תחלה ואחר כן ת

---

[a] בב"י עוד מלת חסר. [b] כ"י מקום. [c] כ"י מתחרה

ונעים: [5]גבר שהוא חכם נמצא בעז והטע' שיש לו עז בכל אשר הוא עושה ובמקום אחר נאמר על החכמה החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר (קהלת ז' י"ט). ואיש דעת בדעתו מאמץ כח בכל ענייניו כי הדעת תספיק אליו בכל אשר הוא עושה: [6]כי בתחבולות מחשבות וכמוהו מחשבות[a] בעצה תכון [ובתחבולות עשה מלחמה] (כ' י"ח) ותשועה תבא לאדם ברב יועץ: [7]ראמות הטע' כמו דבר רם שלא יוכל האדם להגיע אליו כן החכמות לאויל שלא יוכל באולתו ללמוד אותם ולהשינם. בשער לא יפתח פיהו[b] הטע' כשחכמים מדברים דברי תורה בשער הוא לא יפתח פיו לדבר עמהם ויש לו בשת: [8]מחשב להרע לאחרים לו בעל מזמות יקראו בעבור של מחשבותיו[c] להרע: [9]זמת טעמו כמו מחשבת והטע' מחשבת אולת חטאת מחשבת והראוי להיות לאדם תועבה שימאס אותו הוא הלץ. ח"ו ותועבת במקום ת"א כת"ו ושבת לנשיא (יחז' מ"ו י"ז) או בא הל"מד שלא כמנהג על הסמיכות כל"מד מחמד לכספם (הושע ט' ו'): [10]התרפית דבק עם הפסוק הבא אחריו והטע' אם התרפית מהצל לקוחים למות ביום צרתם ומטים להרג אם תחשך להצילם כן ביום צרה צר כחכה שלא תמצא מי יעזרך. ומלת צר כמו צר לי המקום (יש' מ"ט כ') והטע' יחלש ויצר. ומלת כחכה בא שלם בב"ף ת"א כמו ולא יענוכה (ירמ' ז' כ"ז): [12]כי תאמר בלבך נמצא טענת שקר לשואלים אותו למה לא הצלת אותם כי נאמר לא ידענו זה הענין איך היה הלא תוכן לבות האדם הוא ידע לב האדם והוא יבין אם היית יודע הדבר. ונוצר נפשך הוא השם והטע' כפול: [13]אכול זה הפסוק דבק עם שלמטה והטע' כמו הדבש שהוא טוב לאכול ומתוק כן תדע שהחכמה היא טובה ומתוקה לך אם מצאת החכמה תיטב שתדעה ויש אחרית לך ותקותך לא תכרת והטע' כי היא מביאה אותך שתעשה אחרית טובה: [15]אל תארוב עתה מיסר הרשע והטע' אתה רשע אל תארוב לנוה צדיק להשחיתו. תשדד כמו' שודד. רבצו הרובץ שם והוא כפול בטע'. והטע' שאם תחשוב להשחית לא תוכל [16]כי הצדיק הרבה פעמים יפול וקם בזכותו כי מכלם יצילנו השם. ומלת שבע הוא כלל חשבון גדול כמו שבע ביום הללתיך (תהל' ק"יט

---

[a] כ"י תחבולות. [b] כ"י פיו. [c] כ"י מחשבותם.

בעבור ששותה הרבה ואוכל יורש[a] הטע׳ יבא לידי עני. וקרעים תלביש
נומה כאשר רודף האדם אחריה וישן כי בעבורה יתעצל וילבש מלבושים
שיהיו בהם קרעים: [23]אמת קנה הטע׳ התעסק לדבר האמת ואל תמכור
שלא תניחנו רגע אחד וקנה ג"כ חכמה ומוסר ובינה: [26]תנה בני
עתה החכם מדבר עם עצמו כאב עם בנו והטע׳ תנה בני לבך אלי
לשמוע דברי ומשלי אלה ועיניך דרכי תצורנה שתשמור מן הזונות
ועל זה נאמר [27]כי כשוחה עמוקה כן זונה וכבאר צרה ויפול אדם
שם וימות כן הנכריה ממיתה: [28]אף היא הזונה כפי שתוכל לחטף
האנשים היא תארוב לזנות עמהן ומלת חתף בת"ו שוה כמו בט"ית
וכמוהו הן יחתוף ומי ישיבנו (איוב ט׳ י"ב). ובוגדים[b] באדם תוסיף
בזנוניה כי היא תשים אותם לשוב בוגדים באמריה החלקים: [29]למי
זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו והטע׳ למי תהיינה כל הרעות
שמגיד הכתו׳ רק למאחרים על היין. אבוי פי׳ עניות מגז׳ אביון. שיח
שמלעינים ממנה. חכלילות אדמימות. ולאנשים הבאים לחקר כמה
יוכלו לשתות. וטע׳ ממסך כמו יין: [31]אל תרא יין עם המשכיל מדבר
והטע׳ אל תחמוד אותו כי יתאדם שיהיה טוב ויפה שיתן היין בכוס
עינו מראיתו והטע׳ שיהיה לו מראית טוב בכוס: [32]אחריתו שישתה
בנחש ישכהו. יפריש תרגמו [של] מלמד הבקר (שופט׳ ג׳ ל"א) פרשא
דתורא פוגייר[c] בלע׳. ומזה יפרשו פרשים בעבור המכים בהמתם במלמד
שמשימין ברגליהם והטע׳ ר"ל כי יכהו היין ויכאיב אליו: [33]עיניך והטע׳
ועוד יעשה לך רעה אם תשתהו כי מיד יראו עיניך נשים זרות:
[34]והיית כשוכב בלב ים שיש לו כובד ראש מתנועת הספינה אשר
מתנועעה מכובד המים וגם היית כשוכב בראש חבל מקום שתתנועע
הרבה הספינה. ומלת חבל שם לרב החובל (יונה א׳ ו׳) בשקל אומר
גבן השוכב בראש הספינה: [35]הכוני בל חליתי מדבר על לשון השכור
הלמוני בל ידעתי כי מרוב השכרות לא ידע מי יכנו:

כד. [1]אל תקנא באנשים העושים רעה: [2]כי שוד יהגה פיר׳
יחשוב וכמוהו לב צדיק יהגה לענות (ט"ו כ"ח): [3]בחכמה אבל
בחכמה שים לבך כי בחכמה יבנה בית וירוח האדם בה ובתבונה
יתכונן הבית: [4]ובדעת שיהיה לאדם חדרים ימלאו כל הון יקר

---

[a] כ"י אורש. [b] בכ"י ובונד. [c] Puregier.

לא:ל את אשר לפניך ולא תטא עיניך במאכל המושל: ² ושמת
כמו צנים ופירו' אם תתאוה לאכל כמוהו טוב לך שתשים סכין
וזה טע' אם בעל נפש אתה. וטע' בלועך בלחייך והוא מגז' ושתו
(עובר' ט"ז): ³ אל תתאו למטעמותיו מהמלך כי הוא לחם
ם והטע' שלא תוכל להגיע למאכליו. ומלת כזבים ממ' לא יכזבו
(ישע' נ"ח י"א). והכל ענין הפסקה והכרתה: ⁴ אל תיגע
שיר יותר מדאי כי העושר לא הוא ביגיעת האדם כי אם במזל
. מבינתך חדל שתחשב כי בבינתך תעלה אל עושר כי אין
ק העושר כי אם בכוח השם ככתוב בתורה כי הוא הנותן לך
לעשות חיל (דבר' ח' י"ח): ⁵ התעיף עיניך הטעם התאיר עיניך
הטע' לא יעשה לך חמדת[b] ממון רק שתוכל לחיות בו כי היום
ז אותו בידך ולמחר יאבד בעניינים רבים. ומלת תעוף ממ' תעופה
תהיה (איוב י"א י"ז): ⁶ אל.. רע עין הוא הנותן בעין רעה
משלו לאחרים. ואל תתאו למטעמותיו אפי' יתן לך מטעמים
כי לא תשבע ממטעמותיו בעבור שנותן אדם בעין רעה: ⁷ כי
שער בנפשו האיש רע עין המאכלים שיאכלם בכילות והוא ממ'
שערים (בראׄ כ"ו י"ב) כן הוא בטבע בלבו כי אכול ושתה
לך ולבו בל עמך: ⁸ פתך השם שנתן לך לאכל תקיאנה הטע'
תתנה ממנה. ושחת דבריך הנעימים שכבדתו בדבריך כי רע עין
יאי לכבד אותו: ¹⁴ אתה בשבט תכנו ותיסרנו ונפשו משאול
כי במוסר שיהיה לו ישמור הוא נפשו אחרי כן ממות: ¹⁷ אל
לבך בחטאים שתתאוה לעשות כמעשיהן כי אם ביראת י"י
ה להיות לך כל היום: ¹⁸ כי אם יש לך יראת י"י יהיה לך אחרית
¹⁹ שמע.. ואשר. הא"לף במקום י"וד כמו א"לף[c] מאשריך מתעים
ג' י"ב) וטעמו וישר בדרך ישר לבך לעשות כל טוב: [14 b]
הטע' אל תהי בחברת סובאי יין והוא ממ' סבאך מהול במים
א' כ"ב) וטע' בשותי יין השכורים ששותים הרבה לשכרות.
לי בשר האוכלים בשר הרבה לתאוה כי אלה הם כמו אפיקורוסין
מחשבין הבורא ומצותיו והוא ממ' זולל[d] וסובא (דבר' כ"א כ'):
נתן טעם למה לא ישתה ולא יאכל בשר כמוהם כי [e] סובא וזולל[e]

---

[a] כ"י עושר וכוח. [b] כ"י חמדה. [c] כ"י וי"וד.
[d] כ"י סולל. [e] כ"י זולל וסובא.

16 עושק הטע' מי שעושק הדל ממונו להרבות עושרו או יהיה נותן
לעשיר אוהבו בדבריו ממון הדל אך למחסור יהיה לו שיתן השם
מחסורו בעושרו: 17 הט אוזנך עתה משלים החכם אחד מחלקי הספר
הזה שהם חמשה ואמ' לנגד המשכיל הט אוזנך כל ימיך ושמע
דברי חכמים כמוני ולבך תשית לדעתי על אלה המשלים שהודעתיך
עד הנה: 18 כי נעים תהיה בעיני אנשי העולם כי תשמרם אלה המשלים
בבטנך יכונו יחדיו ועל שפתיך שתדעם היטיב על פה: 19 להיות
הטע' ועוד יועילו לך אלה המשלים להיות בי"י מבטחך על כן
הודעתיך אף אתה כאשר הודעתי אנשים רבים אותם ומדבר עם
המשכיל על דרך משל: 20 הלא כתבתי לך דברים שלישים והטע'
תכבדים ממ' ושלישים על כלו (שמות י"ד ז'), שהם נאמרים במועצות
ודעת: 21 להודיעך וגם יועילו לך אלה המשלים להודיעך קשט אמרי
אמת והטע' כי באלה המשלים תבין אמרי [אמת] ולהשיב אמרי[ם] אמת
לשולחך כתב[ת]ים: 22 אל תגזול דל כי דל הוא ודי לו בעניותו ואל
תדכא עני בשער במקום שיש לך אוהבים ותוכל לזכותו והוא כמע'
שאמ' איוב אראה בשער עזרתי (איוב ל"א כ"א): 23 כי י"י יריב ריבם
מהעניים והדלים. וקבע כמו וימל וכמוהו היקבע אדם אלהים (מלא'
ג' ח'). ומלת קובעיהם כמוהו וטעמו גוליהם. והטע' שיגזול השם נפש
לגוזלים אותם והטע' שימיתם: 24 אל תתרע ממ' איש רעים להתרועע
(י"ח כ"ד) והטע' לא תהיה לך רעות עמהם וחברה. ומלת את ואת
כמו ועם וכמוהו רבים: 25 פן תאלף פן תלמד והוא תרגומו. ארחותיו
שתהיה בעל אף ובעל חמה ותאמר דבר בחמה שתקח מוקש לנפשך:
26 אל תהי בתוקעי הטע' כאשר תראה אנשים שיתקע[ו] כפם בערבות
אל תהי אתם עמהם ומדבר המשל עם המשכיל. וכבה אל תהי
בעורבים משאות ופירוש הלואות והוא כפול בטע' והוא ממ' כי
תשה ברעך משאת מאומה (דבר' כ"ד י'): 27 אם הטע' כי אין לך
לשלם הערבות בעבור האחר למה יקח לך משכבך מתחתיך אם
לא ימצא דבר אחר בביתך: 28 אל תסג גבול עולם בנחלת הארץ
אשר עשו אבותיך שעברו הגבול בתורה כתו' ארור מסיג גבול רעהו
(דבר' כ"ז י"ז): 29 חזית אם תראה איש שהוא [מהיר] במלאכתו לפני
מלכים יתיצב בעבור שהוא זריז ומהיר יקחוהו למלאכתו ולעצתו:

כג. 1 כי תשב ללחם ממ' לחם ופי' לאכל. בין תבין לאכל. בין

[ד]עקב טעמו בעבור וכמוהו עקב שחד (ישע׳ ה׳ כ״ג) והטע׳ בעבור
הענוה שיש לאדם תהיה אליו יראת י״י ובעבור ענוה יהיה לו עשר
וכבוד וחיים כי לכל זה מביאה אותה הענוה: [ה]צנים פירושו קוצים
ופירושו וטעמו מלת פחים כי זאת המלה תתחלק לענינים רבים.
והטע׳ שאם דרך העקש[a] ישר האיש שירצה לשמור נפשו מרע
ירחק מהם מהקוצים והפחים והוא רמז לאדם שילך בדרכו: [ו]חנוך
כמ׳ ויחנכו את הבית (מלכ׳ א׳ ח׳ סג) והטע׳ הרגילהו והדריכהו
לנער על פי שיוכל לסבול התוספות מעט יום יום גם כי יזקין
כשיהיה זקן לא יסור ממנה מהדרך הטובה שהלמדהו: [ז]עשיר זה
הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו והטע׳ איש עשיר ימשול באנשים
רשים ברוב עשרו. ועבד הוא הלוה לאיש מלוה אליו והוא העשיר
המשים עבד בעבור הלואתו. על כן הוא העשיר כמו [ח]זורע.. יקצר
און על מעשיו הרעים והטעם [14a] שיסעם מכחו העושר: [ט]טוב
הטע׳ איש טוב עין שישים עינו על האביונים והדלים לרחם עליהם
הוא יבורך מאת השם ומאת כל האדם: [י]גרש הטע׳ גרש איש
לץ מקרבך ויצא מדון ממך כי הוא מביא תמיד דברי רכילות להריב
האנשים זה עם זה הוא ישבות דין שלא יריב זה עם זה ושלא יחרפו
זה לזה והטע׳ וקלון ומלת מדון ומלת דין כמו׳ מריבה. ויש מפרש
דין שלא יצטרכו לבא לדין אל השופט: [יא]אוהב טהור לב שאוהב
האנשים בנאמנות ובטהרת לב האומר בשפתיו דברים טובים שהן חן
בעיני כל אדם בעבור מדותיו הטובות יהיה רעהו המלך שיקחו לרע
ללכת עמו כמו חושי הארכי שהיה נאמן והיה רעה דוד המלך: [יב]עיני
י״י נצרו אנשי דעת שעושין כל דבריהן בדעת וביושר ישמרו אותם
עיני השם מכל רע. ויסלף הקב״ה דברי בוגד והטע׳ שישיבם לאין
לא יצלח בהן וזה הטע׳ כמע׳ ובקותי[b] את עצת יהודה (ירמ׳ י״ט ז׳)
מלת ויסלף טעמו ויעוות וכמוהו ויסלף דברי צדיקים (שמות כ״ג ח׳):
[יג]אמר הפסוק הזה מספר גנות העצל שיבקש עלילות שלא יעמוד
יטרח: [יד]שוחה כשוחה עמוקה שאם יפול אדם שם ימות כן פי
נשים זרות והם זונות המפתות האנשים בפיהם לזנות עמהן. וזעום
י״י שזעם אותו השם הוא יפול שם בפי הזונות שהוא מפותה מפיהם:

---

a כ״י טע׳ העקר.
b כ״י ובקותי.

שהוריד מגדליה לארץ על כן אמר זה המחבר בספרו במקום אחר[a]
טובה חכמה מגבורה: [23]שומר פיו מדבר רעות: [24]זד יהיר הטע'
רשע שהוא גאה לץ קראו שמתלוצץ מכל אדם עושה מכל אדם
בעברת זדון: [25]תאות עצל שאינו עושה לטרח התאוה ההוא
תמיתנו שימות ברעב כי מאנו ידיו לעשות מלאכה: [26]כל
היום . . תאוה לאכל. וסתם עצל רשע בעדות הכתוב בהרבה
מקומות והעד שאמ' צדיק יתן שיש לו בכל עת שיתן לא יחשוך
ממנו לתת: [27]זבח שיביאו הרשעים תועבה לשם וכל שכן [ש]יביאו
בזמה[b] שהוא משקר ומרמה שהיא תועבה ולא ירצה בו: [28]עד כזבים
יאבד הטע' יאבד דברו כי כל פעם ופעם שמספר משנה אותם רק
ואיש שומע ששמע העדות באמת לנצח ידבר מה שישמע בענין
אחד ולא ישנה עדותו. והודיע החכם בפסוק כי בספור דבריו שהעיד
עד שקר הוא נכר. ויש מפרש עד כזבים[c] יאבד על אשר העיד
עדות שקר ואיש שומע ששמע כי בעדותו אבד לנצח ידבר וילעג
ממנו: [29]העז ממ' העזה פניה (ז' י"ג) והוא פועל עבר מבנין הפעי'
מפעלי הכפל והטע' הראה איש רשע העזות בפניו וישר הוא יבי
דרכו שאינו עז פנים:

כב. [1]נבחר שם טוב בעיני השם והאנשים יותר מעושר רב
ונבחר ג"כ מכסף ומזהב חן טוב. וזהו שאמ' החכם טוב שם משמן
טוב (קהל' ז' א'): [2]עשיר ורש נפגשו זה[d] נפגש בעושר[d] וזה ברש
ואולי תאמר העשיר בזכותו והרש אין לו מאומה בעונו על כן אמר
החכם שאין לו נכון לאמר כי הכל בשם ובמזלם וזהו עושה כלם י"י
אין לנגד השם[e] וגזרתו שגזר על האדם לבא לא יועילו חכמתו ותבונתו
לבטל הגזרה על כן ראוי לאדם שיעשה טוב ויהיה טוב וירא שמים
ואמר אחרי כן[f] סוס מוכן ליום מלחמה (כ"א ל"א) לרכוב עליו ואין
בכחו להציל רוכב עליו מן המלחמה רק לי"י התשועה שבו יושיע
האדם ובבטחונו. ובמקום אחר נאמר שקר הסוס לתשועה (תהל' ל"ג
י"ז): [3]ערום ראה רעה בעיר או בדרך והיה נסתר ממנה בערמה
ופתיים עברו על מקום הרעה ולא יכלו להמלט ממנה ונענשו

---

[a] תוספת המעתיק. עיין קהלת ט' ט"ז.
[b] תקן המעתיק ובראשונה כתב בזמן.
[c] כ"י שקרים.
[d] בכ"י שתי פעמים
[e] ב"י השר.
[f] כך בהעתקה.

יש[רע ו]זר רק זך יהיה לעולם ישר פעולו וכן ותשב תמר ושוממה
ומ' ב' י"ג כ'): [9]טוב לשבת על פנת גג למעלה מהבית במקום
לה ויסבול הרוח והרעש משבת בבית עם אשת מדנים ובבית
ר הוא מקום שעושין שם כישוף ממ' חובר חברים מחכם (תהל'
ח ו'): [10]נפש רשע אותה תמיד לעשות רעה. לא יוחן ממ' כי חנון
י (שמות כ"ב כ"ו) וטעמו לא ירוחם בעיניו וברצונו ולהיות
ז' חן טוב הוא: [11]בענוש הטע' כאשר יענשו הלץ ויוכיחוהו
כם פתי מעצמו ובהשכיל לחכם אדם בדברי מוסר מבלי ענש
ח דעת וטעם זה הפסוק כטע' תחת גערה במבין (י"ז י'): [12]משכיל
יק לבית רשע שיקרהו מקרה רע. מסלף רשעים בדבור לרע
טע' שאום' ומתנבא עליהן שיבואו לפגע רע: [13]אוטם אוזנו הטע'
מוע זעקת[a] דל להצילו בעת צרתו גם הוא יקרא בעת צרה ולא
נה מאחרים: [14]מתן הטע' מתנה הנותן אדם למושל בעם בסתר
פה אף המושל ופירו' יכריחנו והוא מלשון רבנן ז"ל כופין את רבו
ין מ"א ב'). ושחד שמביא אדם אליו בחק יכפה חמה עזה ממנו
א טעם כפול. ויש מפרש זה הפסוק על עניין הצדקה הנותן בסתר
ני יכפה אף השם והוא כעניין וצדקה תציל ממות (י' ב'):
שמחה. . . ומחתה תבא לפועלי און שאינם עושים משפטו:
אדם תועה מדרך השכל כאשר מיסרים[b] או יצא מעצמו מדרך
כל ועושה מדבר רעות שכרו יהיה שבקהל רפאים ינוח והטע' עם
תים כי ימיתוהו בני אדם בסכלותו במעשיו: [17]איש מי שאוהב
שמחה והמשתה יהיה איש מחסור שלא יעלה בעושר כמו שמפורש
ף הפסוק אוהב יין ושמן: [18]כפר לצדיק איש רשע שיבא תחתיו
ת כמו שבאו המן וביתו ומשפחתו תחת מרדכי וישראל שנמלטו
תמורה. ותחת רשעים יבא בוגד למות כי הוא כופר והוא טעם
ל: [19]טוב שבת בארץ מדבר שאין שם יישוב משבת עם אשת
דנים וכעס: [20]אוצר נחמד מכסף ומזהב ומכל טוב בנוה חכם
י הוא קנהו בחכמתו. וכסיל אדם שיבא כל זה ההמון לחלקו מירשה
לענו וישחיתנו במאכליו ומשתיו ומלבושיו: [22]עיר . . עלה חכם
חכמתו ותפס אותה מה שלא יוכלו לעשות הגבורים ויורד עז מבטחה

---

[a] כ"י צעקת. [b] כ"י מיסרים.

כמנהג הכתו׳ בהרבה מקומות: [26] מזרה הטע׳ מי שהוא מלך חכם מזרה הרשעים ממקומו וממלכותו כי בזה יכון כסאו וישב עליהם אופן עגלה להשחיתן כמו שעושין לדוש התבואה: [27] נר י״י נשמת אדם שבה׳ חופש כל חדרי בטנו וידע כל אשר בלבו. וי״א שנקראה נר בעבור שמאירה פני הגוף: [28] חסד ואמת הטע׳ נותן עצה למלך שיעשה חסד ואמת כי הם יצרו אותו מכל רע וסעד בחסד אם יעשהו כסאו שיעמד לאורך ימים כמו שכתו׳ בנביא והוכן בחסד כסא (ישע׳ ט״ז ה׳): [29] תפארת בחורים כחם והתגברותם בבחרותם והדר זקנים שיבה כאשר הוא באנשי אמונה: [30] חבורות ופצע תם תמרוק באיש רע והטע׳ שבהם ייסרנו השם ומנקה[a] אותו מעונותיו וכן מכות רעות שיביא עליו השם שייגיעו עד חדרי בטן:

כא. [1] פלגי הטע׳ כפלגי מים ימהו האיש אל אשר יחפוץ. ומורה החכם גדולות הבורא וממשלתו כי א׳ע׳פ׳ שהוא מלך אין מעשיו וחפציו ברשותו כי אם ברשות השם: [3] עשה הטע׳ מי שעושה צדקה ומשפט הוא לי״י נבחר יותר מזבח: [4] רום שם התאר וכן רחב לב והטע׳ מי שירים עיניו לגאוה ורחב לב שיש לו גבהות הלב. נר רשעים מחשבת רשעים והוא כעניין לב חורש מחשבות און (ו׳ י״ח) והוא ניר לכם ניר (הושע י׳ י״ב) והטע׳ כל אלה שלשתם הם חטאת: [5] מחשבת חרוץ הוא הסוחר הנאמן העושה מעשיו במשפט והוא מגז׳ כן משפטך (מלכ׳ א׳ כ׳ מ׳) מחשבותיו החושב על עסקו יהיו לו אך למותר כי יתקימו כאשר הוא חושב וזה טעם למותר. וכל אץ שהוא ממהר במרמה להעשיר יהיו מחשבותיו [13 b] למחסור שלא יצליחנו השם במחשבותיו ובמעשיו: [6] פעל הטע׳ אוצר שהוא מפעלת שקר ומרמה. כהבל נדף הוא שילך מהרה והעושין כן מבקשים מות: [7] שד הטע׳ השד שיעשו יגורם והטע׳ יעקרם ויכריתם והמלה הזאת מגזרת מגוררות במגרה (מלכ׳ א׳ ז׳ ט׳) והוא מפעלי הכפל כי הר״יש היה ראויה להדגש אם היא מקבלת דגש ולהיות במשקל וסלף[b] בוגדים ישדם (י״א ג׳): [8] הפכפך שם התואר כמו הפוך והוא כפול הע״ין והל״מד על משקל סחרחר. ובעבור הו״ו שהוא במלת זר מורה[c] הכתוב כי תחסר מלה מן הפסוק וכן הפירוש לעולם יהיה הפך ומעוות דרך

---

[a] כ״י מנקנה. [b] כ״י ובגד. [c] כ״י מודה.

אשר הולך במה שקנה משבח אותו שבזול קנהו וזה טע' אז יתהלל
שמתפאר בעצמו במה שקנה: [טו] יש זהב ורב פנינים טוב לאדם וכלי
קר שהוא טוב מכלם הוא שפתי דעת: [טז] לקח בגדו שלם והטע'
קח בגדו מהערב כי ערב זר ובעבור שערב נכריה לקח נ"ב חבלהו
פירושו משכנו והוא ממ' חבל תחבל (שמות כ"ב כ"ה): [יז] ערב לאיש
חם שקר שהוא מטרפה ומשקר ואחר שאכלו ימלא פיהו חצץ
הוא ממ' ויגרס בחצץ (איכה ג' ט"ז) והם אבנים קטנים והוא משל
יקח שכרו הרע על שאכלו: [יח] מחשבות הטע' מחשבות באיש עצה
זכון כל אחד ותתקיים. ובתחבולות פירושו עצות עשה במקום
עשה כמו ומות בהר (דבר' ל"ב נ'): [יט] גולה הטע' עם איש שהוא
גולה סוד והולך רכיל ולפותה שפתיו שמרחיב פיו לדבר גדולות
לא תתערב עמו פן תלמד ממדותיו הרעים. ומלת פותה תרגו' ירחיב
אתי: [כ] מקלל.. ידעך כמו יכבה והוא רמז לנשמתו הנקראת נר כמו
ר י"י[a] נשמת אדם (כ' כ"ז) והטע' שימות בלא עתו. או נרו רמז
מזלו הטוב. ומזאת המרה דעכו כפשתה (ישע' מ"ג י"ז). באישון
חשך שניהם מטעם אחר כמו אדמת עפר (דני' י"ב ב'): [כא] נחלה
מבחלת ממ' ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה (אסתר ב' ט') והוא
ענין מהירות והטע' נחלה שהיא נמהרת למול אותה בראשונה אם
תחלה יקח המלך הנאה ממנה אחריתה לא תבורך שלא ישלח השם
בה ברכה לנחל והעד כרם נבות היזרעאלי: [כב] אל תאמר מאויבך
ושלמה רע אליו על אשר עשה לי רק קוה לי"י[b] ויושע לך:
[כג] תועבת זה הפסוק מפורש למעלה (כ' י'): [כד] מי"י הטע' מי"י ומעזרו
אשר מצעדי גבר ההולך בעסקיו כתנו כי אדם מה יבין דרכו אם
לא ידריכהו השם: [כה] מוקש הטע' מוקש יבא לאדם כאשר יבלע
קודש ויאכל אותו ומלת ילע ממ' ושתו ולעו (עובד' ט"ז) וכבר כת[ו]ב
בתורה כרת על מי שאינו ראוי לאכלו. ואחר נדרים הטע' וההולך
אחר נדרים שעשה לבקש ולחפש איך יתירם גם זה מוקש כי טוב
לאדם שישלם נדרו. ומלת ילע מבניין הפעיל חלע כמו הרע לעם הזה
(שמות ה' כ"ג) והיה ראויה בצ"רי הל'מד לולי כבד הע"ין ובא הטע'
למעלה בי"וד בעבור מלת קודש שהיא קטנה לעשות אחת משניהם

---

[a] ב"י אלהים.
[b] ב"י אל י"י.

כ׳ משמשת לאחור במלת נהם וכמוהו בדמעות שליש (תהל׳ פ׳ ו׳) וט
דמעות בשליש רק זאת משמשת לפניו. מתעברו הטע׳ מתעבר ע
שמכעיסו חוטא בנפשו שיקרה לו מקרה רע. או הנפש בא הנה
לשון זכר כמו כל נפש שבעה (ברא׳ מ״ו כ״ח) וחוטא נפשך (חבק׳
י׳) והטע׳ עושה חטא נפשו. ואין צורך לב״ית השירות מלת נפשו
טוב בעיני. ומלת מתעבר מגז׳ ויתעבר י״י בי למענכם (דבר׳ ג׳ כ״
[3]כבוד הטע׳ הוא לאיש ששבות מריב ולא יריב עם[a] אדם. ו
אויל יתגלע הטע׳ יתערב בריב ויבקש אותו. ומלת שבת מקור מ
שבתה מרהבה (ישע׳ י״ד ד׳): [4]מחרף הטע׳ מזכיר גנות הו
שמניח מפני חרף שלא יחרוש. ושאל בקציר שיתנו לו מהקציר ו
נמצא שירחם עליו בעבור עצלותו: [5]מים הטע׳ כמים עמוק
הנסתרים למטה לארץ כן עצה בלב איש נסתרת ועמוקה לדעת וא
תבונה ידלה אותה ממקור לב האדם [13 a] שידענה בחכמתו ה
ידלנה בעבור שהמשיל אותה למים עמוקים הדולים אותם בבלי הד
לשתות מהם: [6]רב.. יקרא הטע׳ יקרא לאיש חסדו ויודיעהו. וא
אמונים מי ימצא שיעשהו בסתר ולא יודיעהו לכל: [7]מתהלך הו
באשר מתהלך הצדיק בתומו הראוי[b] ללכת אשרי בניו אחריו שיז
זכות אב לבן: [8]מלך הטע׳ מלך שהוא יושב על כסא דין ראוי לה
מזרה כל איש שהוא רע בעיניו ולהסירו ממלכותו: [9]מי רק מי ו
המלך שיאמר זכיתי לבי מכל רע טהרתי מחטאתי שעשיתי מש
כראוי: [10]אבן ואבן שני אבנים ושתי איפות שאינם ישרים. וחש
המודד בהם תועבת י״י גם שניהם: [11]גם.. יתנכר הפך הכי
וכל הנמצא מזה הבניין התפעל ויתנכר אליהם (ברא׳ מ״ב ז׳) על
יהיה פירושו גם במעלליו הטובים יתנכר נער מנערותו שיאמרו
העולם ממעשיו כי לא מעשה נער: [12]אזן שומעת ועין רואה א
עשה גם שניהם לשמע ולראות בעסקי העולם על כן אמר אחרי
[13]אל תאהב שינה לישן הרבה פן תורש ותהיה עני ואין לך מה תא
פקח עיניך בדרכי העולם לעמל ולטרוח ותשבע לחם: [14]רע הנ
ושמע דברי הקונה בחוץ שיאמר רע רע במה שהוא קונה לב
ולהורידו בעבור שיתנו לו בזול הממכר. ואוזל לו תרגו׳ הולך וה

[a] כ״י אם. [b] כ״י האוי.

כלה: [16]שומר מצוה היא מצות התורה שצוה השם והוא שומר
נפשו שבעבורה יחיה ויאריך ימים. בוזה דרכיו שצוהו השם ימות
בידי שמים: [17]מלוה הטע׳ מלוה ונותן ממונו למי שחונן דלים.
וגמולו הטע׳ ישלם לו השם על כל זה: [18]יסר בנך כי יש תקוה
בה שיהיה טוב. ואל המיתו הטע׳ יסרהו מעט מעט ואל תפחד
עליך שתיסרנו מוסר אכזרי ותמיתהו: [19]גדל חמה הטע׳ אם הוא
גדול חמה יהיה נושא עונש על מעשיו על יד אחרים כי אם תצילנו
פעם אחת מהריבים עמו עוד תוסיף להצילנו כי לא יוסר: [20]שמע
שתיסרנו וקבל מוסר שתניחנו ליסרו לאחרים: [22]תאות אדם ראוי
להיות לעשות חסד ומוב רש שאינו עושה חסד מאיש כזב שהוא
עשיר ומתפאר שעושה חסד ואינו עושה: [26]משדד אב ממ׳ שודד
הטע׳ דבק ראשו עם סופו מי שהוא בן מביש ומחפיר הוא משדד
אביו בלשטותו ומשחית ממונו וגורם בזה שתברח[a] אמו מעל אביו כי
מפני מתקוטטים זה בזה ומשליכה אביו מעל פניו: [27]חדל בני
לשמע מוסר שאינו טוב שתבוא לשגות מאמרי דעת בעבורו:
עד בליעל הוא הרשע שמעיד עדות שקר יליץ משפט השם שנראה
בעיניו שלא יקח השם נקמה ממנו במעשיו הרעים. ופי רשעים
מנהגם לעולם להסתיר האון בפיהם עד עת שיאמרוהו וזה טע׳[b] יבלע
וכמוהו כבלע את הקודש (במד׳ ד׳ כ׳) כהסתיר אותו. טעמו כמשמעו
כמו בלע י״י לא[c] חמל (איכה ב׳ ב׳) והטע׳ פיהם ישחית[d] האון שהם
אומרי׳ והוא כמע׳ שיני רשעים שברת (תהל׳ נ׳ ח׳) והפסוק הבא
הוסיף לפרש: [29]נכונו ללצים שפטים שישפטם על מעשיהם הרעים.
ומהלומות מנו׳ והלמה סיסרא (שופט׳ ה׳ כ״ו) והטע׳ וגם מהלומות
שיכם השם נכונו לגו כסילים:

כ. לץ הטע׳ לץ הוא איש היין ששותה אותו להשתכר ואיש
אשר חומה שכר לשתות היין לץ לעולם וידבר תהפוכות. וכל שוגה
בו המתענג בו לשתותו לא יחכם לעולם ואמ׳ הנביא זנות ויין ותירוש
יקח לב (הושע ד׳ י״א) ובא הפסוק בקצרה כמו ואף כי היין בוגד
(חבק׳ ב׳ ה׳) ומשפטו איש היין: [2]נהם הטע׳ כנהם כפיר שיפחדו הכל
ממנו כן הוא אימת מלך על כן צריך להשמר ממנו. וכ״ף ככפיר

---

[a] כ״י שתבריח. [b] כ״י הטע׳. [c] כ״י ולא. [d] בכ״י שתי פעמים.

ברגלים שאינו הולך כהוגן רק הוא נמהר בכל מעשיו אותו האיש נקרא חוטא: [3]אולת אדם שאין עושה דבריו באמת תסלף דרכו האלת ולא יבאו מעשיו כראוי ואחר כן ועל י"י יזעף לבו ויאמר מה עשה לי השם: [4]הון כשיש הון לאדם יוסיף ריעים רבים כי [12 b] יתן ממנו לכל בני העולם וכלם יתחברו עמו ויאהבוהו. ודל הטע' ואם דל הוא האדם מרעהו יפרד כי אינו רוצה האדם שילך עמו כי יבקש אליו כספו: [5]עד.. לא ינקה מרע: [6]רבים יחלו כמו יבקרו ממ' וחלו פניך רבים (איוב י"א י"ט) והטע' בעבור נדיבותיו יכבדוהו רבים. וכל הרע שם כלל כמו חדלו פרזון (שופט' ה' ז') והטע' וכל רעים יש לאיש מתן במתנותיו שכולם הולכים עמו לעשות רצונו: [7]כל הטע' אל תתמהו אם הרע יפרד ממנו כי גם כל אחי הרש שנאוהו בראותם שאין לו מאומה. מרדף אמרים הטע' הרע מרדף אותו באמרים אשר לו המה שהוא בדאם מלבו שיוכל להפרד ממנו: [8]קונה לב פי' קונה שכל אוהב נפשו. שומר תבונה יקוה למצא טוב: [10]לא נאוה לכסיל תענוג שיתענג בתענוגים. אף כי טעמו כל שכן כמו ואף כי נלך[a] קעילה (שמואל א' כ"ג ג') והטע' כל שכן לעבד שאינו נאוה למשול בשרים: [11]שכל אדם הטע' שכל אדם יש להאריך אפו שלא יכעוס מהרה ותפארת הוא ג"כ לעבור על פשע ולא ינקום נקמתו מהרה: [12]נהם כ"ף ככפיר משמש לאחור והטע' כנהם כפיר שהוא מפחיד האנשים כן זעף מלך כאשר יזעף עם אנשיו וכטל על עשב שמטיב אליו כן רצונו מטיב לאנשים אם ירצה בם ויאהבם: [13]הות לאביו הוא בן כסיל. ודלף פירו' טפה ממ' ידלוף הבית (קהל' י' י"ח). ומלת טורד ממ' ארמית ולך טרדין מן אנשא (דני' ד' כ"ב) ותרג' ויגרשום (שמות ב' י"ז) וטרודונן. והטע' וכטפה היורדת מהגשם למעלה מהבית ומגרש האיש ממקומו כן מדיני אשה רעה מגרשים האדם מביתו לחוץ שלא יוכל לסבול כעסה: [14]בית והון הוא נחלת אבות הם נחלת אבות שיוכלו להנחיל את בניהם אבל מי"י תבא לאיש אשה משכלת כי לא יוכלו האבות להנחיל אותה: [15]עצלה שיש לאיש מעשות תפיל תרדמה על האדם. ונפש רמיה המרמה את העולם ואינה רוצה לטרוד תרעב וכל זה הוא מעניין

---

[a] כ"י נרד.

;ו בכל ענייגו ולפני גדולים ינחנו המתן שישב בכבוד ויעמד
ומהם: [יז]צדיק המע' לרין אומ' אל תרין הדין בטענת איש אחד כי
איש הראשון כאשר יבא לדין יספר לעולם זכותו ואפי' יהיה חייב
היה צדיק בעיניו בריבו ובא רעהו אחרי כן והכחישו מדבריו וחזו
חקרו: [יח]מדינים ישבית המע' מריבות רבות ישבית הגורל בין
ויש לאיש ובין אנשים עצומים יפריד כי אחר שנפל הגורל ישקטו
עמדו בשלום: [יט]אח זה הפסוק דבק עם הראשון לזה והמע' כי אח
והוא נפשע באחיו מממון שנפל ביניהם יותר מקרית עז שהיא נפשעת
אורדת באורניה על רב חוקה ומדנים שיהיו חוקים כבריח אַרְמון
מלך שהוא חזק לשמור אותו הגורל יַשְׁבִּיתֵם וישים שלום ביניהם.
ש מפרשו בעניין אחר והמע' ראה כמה גדול כח הגורל כי קרית עוז
והיא עומדת לחלק בין שני אחים והאחים מריבים זה עם זה לחלקי היא
איה להיות וכשנפל גורל ביניהם למי יהיה אח השואל אותה נפשע
וקרית עוז ההיא והטעם שנפלה בחלק אחיו האחר ומדנים שעשו
תחלה הם כבריח ארמון שסוגר הבית לשמור המלך כן הם נסגרים
אבוטלים המדנים: [כ]מפרי פי איש המע' ממעשיו לפי שיהיו טובים
ו רעים. תבואת שפתיו כפול בטעם ופרוש בטעם ופי' תבואה פרי
כבר פרשתי זאת המלה היטיב למעלה בפסוק אחר (ט"ז ו'): [כא]מות
חיים נתונים ביד לשון אם ידבר טוב יחיה בטוב אם ידבר רע
את עליו. ואוהביה מהלשון ששמור אותה מדבר רעות יאכל שכר
ריה: [כב]מצא אשה כמשמעה טובה והמע' המוצא אשה טובה להיות
אישה מצא טוב ומנוח כל ימיו ויפק רצון המע' וגם יוציא רצון
וי"י כי טובת האשה מביאה ליראת שמים. ואמר אדם הראשון על
ושתו האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל (ברא' ג'
י"ב) ואם היא היתה טובה לא עבר מצות השם וידוע כי אשה רעה
מביאה האדם לכמה חטאים: [כג]תחנונים ידבר רש וכן ראוי לו.
עשיר יענה עזות והמע' מלות קשות והוא מנהג הרע וטוב לאדם
שובלו וסתם עשיר רשע: [כד]איש המע' יקנה איש רעים להתרועע
עם כי יש אוהב שנמצא ברע שהוא דבק עם אדם לטובתו יותר
מאח. ומלת רעים ומלת להתרועע הוא עניין ריעות וחברה:

יט. [א]טוב רש הולך בתומו הראוי ללכת מִעקש שפתיו שאינו
מדבר בתום והוא כסיל: [ב]גם איש בלא דעת נפש לא טוב. ואין

4 מים המע' כמים עמוקים זכין ונקיים כן דברי פי איש ח
דברי נכבד חכם כמו היו לאנשים פלשתים (שמו' א' ד' ט'). וכ
נובע כן [12 a] מקור חכמה נובע שלא יבש לעולם: 5 שאת
רשע ברינו לא טוב וכן אמ' התורה לא תכירו פנים במשפט (
א' י"ז): 6 שפתי.. יבואו בריב לריב. ופיו[a] למהלומות יקרא ש
לאדם בסכלותו שיכוהו בדבריו הרעים והוא ממ' והלמה סיסרא (ש
ה' כ"ו): 7 פי כסיל מחתה לו שידבר דבר שהוא מחתה לו ושו
בדבריו הרעים הם מוקש נפשו: 8 דברי נרגן מלשין ממ' ח
באהליכם[b] (דבר' א' כ"ז). כמתלהמים מלה הפוכה מן והלמה סי
(שופט' ה' כ"ו) והמע' דבריו הם כמכיף[c] שהורגין ומתהכין האדם
ירדו באדם על חדרי בטן ועוכרים כל גופו. והרבה מלות ט
הפוכות שמלה שלמה ויחגרו ממסגרותם[d] (שמו' ב' כ"ב מ"ו)
ויחרגו: 9 גם מתרפה במלאכתו שאינו זריז ממנה אח הוא ל
משחית ובראש[e] הספר אמר החכם על שדה העצל עברתי
עלה כלו[e] קמשונים (כ"ד ל"א): 10 מגדל המעם כמגדל עת
להנצל בו הבוטחים בו כן בשם ירוץ צדיק למלחמה או ל
חפציו ונשגב שלא יקרהו מקרה רע: 11 הון רק לעשיר הוט י
עזו וסתם עשיר כמו ועשיר יענה עזות (י"ח כ"ג). וכחומת נש
שיעלה האדם להמלט שם כן נחשב העושר בעיני העשירים כאשר
עומד בחדרי משכיתו שיחשב שימלט מכל צרה: 12 לפני תע
סמך זה הפסוק אליו והמע' טרם שיבא שבר לאדם יגבה לב
ולא היה ירא השם על כן בא לו השבר. ולפני כבוד המע' טרם י
כבוד לאדם היתה לו ענוה שבעבורה היה נכבד: 13 משיב
לשואלו דבר או למדבר עמו בטרם יבין הדבר אולת היא
וכלימה שיחטא ולא ידע על מה ישיב. ומלת ישמע על ענין ו
כמו גוי אשר לא תשמע לשונו (דבר' כ"ח מ"ט): 14 רוח.. יכ
כמו יסבל כמו ולכלכל את שיבתך (רות ד' ט"ו) והמע' יסבל
רק כשהרוח נכאה מי ישאנה ויסבלנה כי הרוח נושא הגוף: 15
נבון יקנה דעת בכל יום וילמדהו ואזן חכמים תבקש דעת לל
16 מתן אדם שיתן בעת צרתו לשוחד או לכבוד לבני העולם יר

---

[a] כ"י ופי. [b] כ"י באהליהם. [c] כך בהעתקה. [d] ממסגרותיהם. [e] כ"י עליו.

:ד שירחם עליך וירחמך. וי״א כי אח לפעמים אינו אוהב כמו
אמן כי לעשות צרה ילד לך ולא לחוש ממך: [18]אדם עשה
דם שהוא חסר לב מבלי שכל תוקע כף ועורב ערבה לפני
יבא לידי מכשול שישלם ממון בעבור חברו אם אין לו לשלם
:ר אמרו בזה הספר אל תהי בתוקעי כף (כ״ב כ״ו): [19]אוהב
י שאוהב לעשות פשע לחברו אוהב מריבה. מגביה פתחו
ותח פיו לדבר פשעים מבקש שבר שיבא אליו בפשעיו:
לב מי שהולך אחר דעתו ואינו מאמין בדעת אחרים ונהפך
שאינו מדבר כהוגן יפול ברעה אחת כמו שאמ׳ המשורר
רשע רעה (תהל׳ ל״ד כ״ב): [21]ילד מי שיולד כסיל הוא
לו אשר על מעשיו הרעים יהיה בינן תמיד ולא ישמח אבי
נבלות בניו: [22]לב שמח ייטיב לאדם כגהה ממ׳ ולא יגהה
ור (הושע ה׳ י״ג) ופירו׳ רפואה והחבורשת אשר משימים על
פותה ורוח נכאה כשהיא עומדת בצער תיבש אפי׳ עצמות
תרגו׳ עצם גרמא: [23]שחד מחק יקח הרשע אבל הצדיק לא
ומ׳ מחק כי במקום מסותר מביאו האדם: [24]את פני המע׳
:י. והמע׳ לפני מבין יש חכמה כי בכל מקום שהוא יקרא
וכמה אבל עיני [כסיל] הוא בקצה הארץ ללכת שם לקרא:
לאביו הוא בן כסיל. וממר מעמו ומרירות כי הוא מפעלי
אקל מכם שהוא מן תבוסו על השה (שמות י״ב ד׳) ומשפטו
כסם: [26]גם ענוש לצדיק לא טוב בדינו אינו טוב והעונש
מרו חייב אתה ולא טוב ג״כ להכות נדיבים על יושר שיש
שפטם ובדינם: [27]חושך המע׳ כל מי שהוא יודע דעת
ריו שלא ידבר יותר וכל איש תבונה הוא יקר רוח: [28]גם
אה שבח השתיקה כי גם אויל שהוא מחריש חכם יחשב.
ופתיו סוגר שפתיו מדבר ג״כ נבון נחשב והוא מגז׳ יאטם
ל׳ נ״ח ה׳):

[1]לתאוה המע׳ בעבור תאוה שיש לנבון ללמד חכמה יבקש
פרד וישב במקום אחד ובכל תושיה יתגלע הנבון ללמד:
חכסיל לא יחפץ בתבונה כי אם בהתגלות לבו וכסילותו
: [3]בבא רשע לעולם בא גם בוז עמו והמע׳ שהוא מבזה
ועם איש קלון תבוא חרפה בעולם שהוא מחרף אנשי העולם:

אחבה שיאהבנו בהסתיר פשעו ושונה[a] בדבר שפשע בו חברו ומכת
תמיד אליו מפריד הגדול מעליו שיאהבנו אם לא יזכור לו פשע
[10]תחת נקראת מלעיל וצ״ר הת״ו להביא הנ״ן פ״א הפועל
משפטו להיות [ii b] תנחת וטעמו כמו תרד וכמוהו ותנחת עלי יד
(תהל׳ ל״ח ג׳) והטע׳ תרד הנערה ותועיל באיש מבין יותר מהכות
כסיל מאה מלקיות. ויש מפרשו על משקל ותחע (ברא׳ כ״א י״ד) כמ
תחתה והוא ממ׳ יחתך ויסחך מאהל (תהל׳ נ״ב ז׳) כי שנים שרש
נמצאו במ׳ הזאת שרן חתת וחתה והטע׳ תשבר גערה באיש מב
ותפעל בו יותר מהכות כסיל מאה: [11]אך מרי ממ׳ אשר ימרה א
פיך (יהושע א׳ י״ח) והטע׳ איש [רע] יבקש לעשות מרי בארם ומלא
אכזרי ישולח בו שיקח נקמה ממנו: [12]פגוש דוב הטע׳ רב שיפגש
דוב שכול באיש בדרך ואל יפגש בו כסיל באולתו כי יותר ה
סכנה מהכסיל האויל. ומלת פגוש מקור. ומלת שכול ממ׳ משכל
ועקרה (שמות כ״ג כ״ו). והטע׳ שמתו בניו והוא אכזר יותר. או יה
מלת שכול תאר יוצא כמו משכל ההורג תמיד כל מה שימצא
[13]משיב רעה הטע׳ האדם שמשיב רעה לחברו תחת טובה שע
יקח תגמולו כי לא תמוש רעה מביתו: [14]פוטר ממ׳ יפטירו
בשפה (תהל׳ כ״ב ח׳) והוא עניין פתיחה. התגלע עניין רבוי ל
מקומו כי אין לו חבר. והטע׳ כמו פתח מעין המים מעט ויצא לחו
וירבו ויגדלו המים מהרה כן ראשית מדון כי בתחלה יעלה. הרי
מעט ואחר כן יגדל ויוסיף עד למעלה. על כן נותן עצה החכם ולפני
התרבות הריב ויגדל נטוש אותו מהרה שלא יגדל: [16]למה.. מחיר
הוא [ממ׳] בלא כסף ובלא מחיר (ישע׳ נ״ה א׳) והטע׳ שכר שיש לו ממו
רב לקנות חכמה ולב אין הטע׳ שאינו רוצה ללמד והחכם תמה
למה היה לו עושר וממון אחר שאינו רוצה: [17]בכל עת גם זה הפסוק
מדבר על הכסיל שאינו אוהב חכמה רק בכל עת אוהב הרע ואח
לעשות צרה ילד ומלת הרע מקור ממ׳ מרעים והכל עניין רע. וי״א
כי זה הפסוק עומד בפני עצמו ומלת הרע ממ׳ כרע כאח לי התהלכתי
(תהל׳ ל״ה י״ד) והחכם נותן עצה לבני העולם והטע׳ אומ׳ לאחד מהם
בכל עת היה אוהב הרע שאהבת מנעוריך ולמה כי אח עת שיבא לך

---

[a] כ״י שונא. [b] כ״י יפטירו עלי.

ג. וזה הפסוק רבק בעליון איש חמס כי הוא עשה כל זה:
ארת תפארת שיבה לאדם כאשר בדרך צדקה תמצא: [a]טוב
אפים שיסבול כעסו ולא יכעס מהרה יותר מגבור. ומושל
זו כאשר הכעס שומר לצאת ולא יצא יותר הוא זה מלוכד עיר:
ויק חיק נקרא המקום המישור והחלק וכמוהו ומחיק הארץ (יחז'
י"ד) והמע' שמה יושלך הגורל והוא כמו' ויטילו[a] את הכלים (יונה
ו') ומי"י כל משפטו על מי יפול הכל כי בגזרתו וברצונו
הכל:
ו. [1]טוב פת חרבה עם שלוה בה שיאכל האדם מבלי בשר
ער המאכלת עמה וכן נקרא מנחה בלא שמן חרבה (ויקרא ז' י'),
מבית כמו יותר. זבחי ריב שאוכלים הזבחים בריב ובמצה זה
ח: [2]עבד [משכיל] .. ובתוך אחים יחלק נחלה לעצמו
אח בשכלו: [3]מצרף המע' כמו שיש מצרף לכסף וכור
לבחון אותם כן בוחן לבות חכם על כן ידע האדם מה יעשה
אחר אומ' אני י"י חוקר לב ובוחן כליות (ירמ' י"ז י'): [4]מרע
והאר המע' איש רע מקשיב על שפת און לשמע אותן.
אוי להיות מאזין כמו אזין עד תבונותכם (איוב ל"ב י"א) והמע'
שקר מאזין על לשון הוות נ"כ לשמע אותן: [5]לועג המע'
וא לועג לרש חרף עושהו כי אין ביד האדם להיות עשיר או
כן אינו מבזה הרש כי אם הקב"ה שעשאו רש. שמח לאיד
לא ינקה מרע: [6]עטרת זקנים בני בנים שרואים בחייהם
ית בנים אבותם הרואים אותם זקנים חוכים לראותם: [7]לא
לנבל שפת יתר שידבר גבוהות וגדולות והוא הכילי. אף כי כל
נדיב שאינו נאוה שפת שקר[b] שלא יתכן שיאמר לתת ממונו
ק כי הנדיב צריך ללכת באמונה בכל דבריו: [8]אבן המע'
חן הנושאת חן בעיני כל רואיה כן השוחד בעיני בעליו שיקחו
ל אשר יפנה האדם שיתנהו ישכיל ויצליח בדינו. וזה הפסוק
בדיני אומות העולם כי בדיני ישראל לא ישובח השוחד. ויתכן
על הנותן אותו שמוצא השוחד חן בעיניו בעבור שיצליח בו
[9]מכסה פשע המע' מסתיר הפשע שפשע בו חברו מבקש

---

[a] כ"י ויטיל. [b] כ"י יתר.

שטעמו מוציא כמה דברים. ומתק שפתים יוסיף לקח וכמוהו
ומלכים ירד (ישע' מ"א ב')[a] טעמו על מלכים. ומתק שפתים נקראו
דבריו הטובים והטע' על נועם דבריו המדבר יוסיף לקח וחכמה והטע'
כי בעת שהוא מדבר ימתיק דבריו ומישר אותם: [22]מקור כמקור
חיים שכל בעליו. ומוסר אוילים הוא מוסר אולת ואין ראוי לקבל
תוכחתו: [23]לב.. ישכיל פיהו איך ידבר ביושר. ועל שפתיו יוסיף
כטע' הפסוק הנזכר ומתק שפתיו יוסיף לקח: [24]צוף הטע' כצוף דבש
שהוא מתוק כן אמרי נעם[b] הם מתוקים מתוק יענה כל אחד מהם
מן המאמרים שהוא מתוק לנפש בשומעו טוב מאמר וגם הוא מרפא
לעצם: [25]יש דרך ישר לפני איש בלכתו בה ואחריתה תהית
בדרכי מות וזהו שאמר החכם טוב אחרית דבר מראשיתו (קהל' ז'
ח'): [26]נפש.. עמלה לו לעצמו ולצרכו. כי אכף עליו פיהו הטע'
פיהו גורם אליו שתעמל מה שיאכל וכמוהו ואכפי עליך לא יכבד
(איוב ל"ג ז') סבת אימתי: [27]איש.. כורה ממ' כי יכרה איש בור
(שמות כ"א ל"ג) והוא כמו לב חורש מחשבות און (ו' י"ח) והטע'
חושב רעה לעשות. ועל שפתיו היא הרעה כשהוא דובר אותה כאש
דולקת והוא ממ' צרבת השחין (ויקרא י"ג כ"ג) והוא תאר במקום
פועלת: [28]איש תהפוכות שאינו הולך דרך ישר. מדון כמו מריבת
ממ' מדינים ישבית הגורל (י"ח י"ח). ונרגן ממ' ותרגנו באהליכם
(דבר' א' כ"ז) והוא המלשין מפריד אלוף בלשונו מעל חברו האוהב
אותו. ומלת אלוף כמו גדול והיה כאלוף ביהודה (זכר' ט' ז'): [29]איש
חמס העושה חמס יפתה רעהו לרמותו במטן ובכל ענייני והוליכו
בעצתו בדרך לא טוב על זאת אמרו רבותי' ז"ל הוי זהיר מן האדם
היועץ לפי דרכו: [30]עוצה כמו עוצם עיניו מראות ברע (ישע' ל"ג ט"ו)
שנים בעניין אחד כמו רץ ורצה ורבים כן והטע'[c] סוגר עיניו לחשוב
תהפוכות על אנשים וכן מנהג רוב החושבים שסוגרין את עיניהן. או
טעמו עצה עיניו לאחר לחשוב תהפוכות. קורץ שפתיו ג"כ לאחר
וטעמו כמו נושך או מניע ועם[d] אלה העניינים והרמזים משלים הרעה

---

[a] שם כתב הראב"ע ח"ל ישלים אחרים על מלכים. [b] כ"י שפר. [c] בכ"י שתי פעמים. [d] כ"י ואם.

מקור או פעול כמו סג לב (י"ד י"ד): [7]ברצות הטע' ברצות השם
במעשיו הטובים גם אויביו יביא לפניו וישלים אותם אותו: [8]טוב
מעט שיהיה לאדם בצדקה וביושר מרוב תבואות בלא משפט
שיהיו מחמס ומגזל: [9]לב אדם יחשב[a] דרכו אנה ילך וי"י
יכין צעדו שישמרהו בלכתו והוא מג' בצעדך משדה אדום (שופט'
ה' ד'): [10]קסם מג' קוסם קסמים (דבר' י"ח י'). כמו קסם שיעשה
האדם לדעת דבר כן היו ראוין להיות שפתי מלך ויחקור הדבר עד
שידעהו בעבור כי במשפט לא ימעל פיו: [11]פלס כמו פלס מעגל
רגלך (ד' כ"ו). משקל האבנים ומאזני משפט לי"י הם כי הוא צוה
בתורה כמו שכתו' מאזני צדק אבני צדק (ויקרא י"ט ל"ו). מעשהו
כל אבני כיס ישרים ואמ' כיס כי שמה ישמרום עד עת שישקלו[b]
בהן: [12]תועבת הטע' ראוי להיות תועבת מלכים לעשות רשע כי
בצדקת[c] יכון כסא: [13]רצון הטע' ראוי להיות רצון מלכים שפתי
צדק. ודובר ישרים ראוי שיאהב כמו שאמ' דוד עיני בנאמני ארץ
לשבת עמדי (תהל' ק"א ו'). ומלת ישרים כמו מישרים וכמוהו וישרים
עמו (דני' י"א י"ז): [14]חמת מלך הוא כמלאכי מות ועם זה איש
חכם יכפרנה והוא עניין בטול כמו וכפר בריתכם את מות (ישע'
כ"ח י"ח): [15]באור פני מלך זה הפסוק הפך הראשון לזה והנו באור
פני מלך שמאיר פניו לאנשים נמצא חיים. ורצונו שרוצה בעמו
הוא כעב מלקוש שייטיב לאדמה: [16]קנה חכמה מקור והטע' מה
טוב לקנותה יותר מחרוץ והוא הזהב. וקנות בינה נבחר לקנותה
יותר מכסף: [17]מסלת מג' סולו סולו המסלה (ישע' ס"ב י') והטע'
המסלה הישרה שילך בה תביאהו לסור מרע. נוצר דרכו שילך בדרך
ישר שומר נפשו שלא יבא לידי פגע רע: [18]לפני שבר הטע' טרם
שיבא שבר לאדם היה לו גאון שיביא אליו. ולפני כשלון הטע' בטרם
שיבא כשלון לאדם היה לו גבה רוח: [19]טוב הטע' טוב לאדם שיהיה
שפל רוח ויעמד עם ענוים יותר משיחלק שלל עם גאים שהם
לסטים[d]: [20]משכיל על כן אמר משכיל על דבר מה יצא ממנו אם
יעשהו ובוטח בי"י שיעשה לו צרכיו ולא יחלק שלל [11a] עם גאים
אשריו: [21]לחכם לב המחשב דברי חכמה בלבו יקרא נבון בעבור

---

[a] כ"י יחשוב. [b] כ"י שישקלו לו. [c] כ"י י"י. [d] כ"י לסתים.

אומר עליהם שמי שבוצע בצע והטע' הגזל ממון אדם בדין שקר הוא עוכר ביתו כי הבצע יביאהו שישחת ושונא מתנות שאינו מקבל שוחד יחיה בעשרו. ופי' בוצע גוזל כמו למען בצוע בצע (יחז' כ"ב כ"ז). ומלת בצע ממון והם שני עניינים בלשון אחד: [28]לב.. יהגה מג' והגות לבי תבונות (תהל' מ"ט ד') והכל עניין מחשבה והטע' לב צדיק יחשב לענות דבר שייטיב בעיני האדם ופי רשעים יביע רעות ולא יחשב מה ידבר רק כל דבר שיבא לפיו. ומלת יביע כמו יגיד כמו יביעו ידברו עתק (תהל' צ"ד ד'): [30]מאור הטע' כמו מאור עינים ישמח לב ויהיה נהנה ממנו כן שמועה טובה תדשן עצם והוא מג' היה דשן ושמן (ישע' ל' כ"ג) והכל עניין שומן: [31]אזן.. תוכחת חיים התוכחה שיוכיחו אנשים ומלת חיים תאר והטע' כאשר תשמע התוכחה שהיו ראויין לשמע החיים. בקרב חכמים תלין בעבור התוכחה והמוסר והטע' עמם בכבודם תשב. ויתכן לפרש חיים שם והטע' שתשמע תוכחה שבעבורה יהיו לך היים ותחיה בקרב חכמים תלין בעבורה וחצי הפסוק בפירוש הראשון: [32]פורע מג' כי פרעה אהרן (שמות ל"ב כ"ה) שידבר דבר רע שימות בעבורו וזה הפך הפסוק ראשון לזה. ושומע תוכחת שיקבל אותה קונה לב שיחייהו בדבריו ובמוסריו הטובים: [33]יראת י"י היא מוסר החכמה שבעבורה ידבר החכם במוסר חכמתו ואינו מדבר בכעס. ולפני הכבוד והטע' וטרם שיהיה כבוד היתה לו ענוה שסבבה אותו:

טז. [1]לאדם מערכי לב המסדר בלבו מה שיאמר ומי"י מענה לשון שידבר דבריו בלי משנה: [2]כל דרכי איש שהוא זך ונקי הוא בעיניו של הק'ב'ה' שהוא רואה אדם וכן יתכן כי תוכן רוחות י"י והטע' הוא [a]תיכנם והבינם ואל[a] ידע כל מעשי איש: [3]גל מג' וגללו את האבן (בראש' כ"ט ג') והטע' גל אליו כל מעשיך שתבטח בו בכל אשר תעשה ואם תעשה כן אז יכונו מחשביתיך וזה כטע' ואל בינתך אל תשען (ג' ה') הנזכר: [4]כל פעל י"י למענהו בעבור הצדיק הנזכר והוא הזך וגם רשע יביא ליום רעה בעבורו שהוא שונא אותו: [5]תועבת.. יד ליד הטע' יד השם יפה[b] ליד הרשע ולא ינקה מאשר יעשה: [6]בחסר.. וביראת י"י שתהיה לאדם יסור מרע. ומלת סור

---

[a] כ"י תכינם והכינם ועל. [b] כ"י יפה.

והולך שמח תמיד כאלו אוכל ושותה כל היום: [16]טוב מעט שירוח האדם ביראת י״י מאוצר רב ומהומה בו שהוא מגזל ומחמס. ונקראת מהומה המעשים הרעים כמו וראו מהומות רבות בתוכה ועשוקים בקרבה (עמוס ג׳ ט׳): [17]טוב ארוחת כמו וארוחתו ארוחת תמיד (ירמ׳ נ״ב ל״ד) והכל ענין אכילה וסעודה. הטע׳ טוב לאכול אכילת ירק לבדו בלא לחם ובשר ואהבה שם ב״ק הנאכל בשמחת ואהבה יותר הוא טוב משור אבוס שהוא שמן שהעמידוהו על האבוס לאכל הרבה עד שהיה[a] שמן ושנאה בו משור הנאכל בקטטה ובמריבה: [18]איש חמה שהוא בעל כעס וכועס תמיד. יגרה מגז׳ תגרה (תהל׳ ל״ט י״א). והטע׳ בעבור שלא יוכל למשול בכעסו ישיא ויסית מדון ומלת מדון מגז׳ מדינים ישבית הגורל (י״ח י״ח): [19]דרך עצל היא כאלו משוכת חדק בתוכה שלא יוכל ללכת בה על כן אינו טורח ואוכל ממון אחרים. ואורח ישרים האוכלים מיגיעם היא סלולה וישר להם: [20]בן חכם ישמח אב בחכמתו ואם הוא כסיל בוזה אמו כי בעבור שאיננו הולך בדרך ישר חושדין אמו מזמה ומזנות ועל כן הזכיר בזיון אמו יותר מאביו: [21]אולת הטע׳ האולת היא שמחת לחסר לב ומתוא הגאוה ואיש תבונה[b] יישר לכת[c] בדרך האמת ולא יתעסק באולת: [22]הפר מחשבות הטע׳ של אנשים מחשבין מחשבות הרבה ובא אדם אחר להפר אותם בעבור שאין שם אנשי סוד ועצה וחושבים אותם וברב יועצים היודעים לתת עצה תקום המחשבה כי האנשים ישמעו לעצתם ולמחשבותם: [23]שמחה.. במענה פיו כשיענה על האמת למי ששאלו עצה. ודבר בעתו הטע׳ ודבר האומר אדם בעתו מה טוב לו: [24]ארח חיים נמצא למעלה בשמים לאדם משכיל כלומ׳ [10b] כי אם ישכל בדבר הבורא ומעשיו העומד למעלה בשמים ימצא ארח חיים למען יסור משאול מטה ולא תאבד נפשו: [25]בית גאים יסח י״י פי׳ יעקר מגז׳ ובוגדים יסחו ממנה (ב׳ כ״ב) וגאים הם מלכין הלוקחים בחזקה ממון חבריהם שאין להם כח על כן אמר ויצב גבול אלמנה הרודפים והגוזלים אותה: [26]תועבת י״י.. וטהורים הם בעיניו של הק׳ב׳ה׳ אמרי נעם: [27]עוכר זה הפסוק נאמר על השרים ועל הדיינים המקבלים שוחד ומצדיקין רשע עקב שוחד

---

[a] כ״י שהיה שהית. [b] כ״י תבונות. עיין י״א י״ב. [c] כ״י ללכת.

ויסלף דברי צדיקים (שמות כ"ג ח') והטע' ומי שיש לו עוות בי
שאינו מדבר כתוך עם חביריו ושבר יבא אליו ברוחו על כן ית
מדבר: [5]אויל ינאץ כמו ימאס ממ' ותוכחת נאץ לבי (ת' י'
ושומר תוכחת אביו או מכל אדם יעשה דבריו בחכמה ובערמה ו
ממ' ערום: [6]בית חסר ב"ית כמו הנמצא בית י"י (דברי הימים
ל') והטע' בבית צדיק יהיה חוסן רב והטע' עושר רב וכמוהו וחסן
יקחו (יחז' כ"ב כ"ה) והכל ענין חחק כי הממון חזק האדם. ובתב
רשע פיר' ובפעולת רשע הבית נעכרת מעושר ומכבוד ויהיה ו
מלשון נקבה כמו כי שחה אל מות ביתה (ב' י"ח) והוא ממ' תכר
ואת היית בעוכרי (שופט' י"א ל"ח) והכל ענין השחתה. ומלת וכתב
כמו שנמצא בספר הזה תבואת רשע לחטאת (י' ט"ז) שהכתוב מ
המעשים והמחשבות במלת פרי כמו שמצאנו הנה אנכי מביא רעה
העם הזה פרי מחשבותם (ירמ' ו' י"ט): [7]שפתי.. יזרו ממ' כ
ישראל יקבצנו (ירמ' ל"א י') והטע' יפזרו דעת וילמדו אותו לאחו
ומלת שפתים באה הנה על לשון זכר ובמקום אחר על לשון נקבה
אם תדברנה שפתי עולה (איוב כ"ז ד'). ולב כסילים לא יחשוב
שילמד דעתו וילמדהו לאחרים: [8]זבח רשעים תועבת י"י בעבו
כל אשר להם מגזל ומחמס ותפלת ישרים הטע' אפילו תפילתם
רצון לפני הק'ב'ה' בלא הבאת קרבן: [10]מוסר הטע' מוסר הוא
וקשה לדעת למי שעוזב ארח ישר והטע' לא יוכל לקבלנו על
שונא תוכחת ימות שלא ידע מוסר לעולם. ויתכן מוסר רע ה
יבא למי שעוזב ארח ישר והטע' שיסרנו השם מוסר אכזרי
מעשיו הרעים והולך ומפרש ושונא תוכחת ללכת בדרכי ישר י
בפשעו והוא טע' כפול: [11]שאול הטע' שאול ואבדון שהיא ו
הארץ הוא נגד השם שרואה בשכלו. ונקרא שאול ואבדון כל הנ
תחת הארץ בעמקה שלא יוכל האדם לראות אותו כי אם השם.
כי לבות בני האדם טעמו כל שכן שרואה לבות האנשים על
הארמה: [12]לא יאהב לץ לא ירצה שיוכיחו אותו ולא ירצה ללכת
חכמים: [14]לב נבון יבקש דעת לדעת אותו. ופי כסילים יו
כמו ילמד כמו ורעו אתכם דעה והשכל (ירמ' ג' ט"ו): [15]כל ימי
רעים שיש לו עני הלב וכועס תמיד ואין עני כמוהו. ומוב לב ש
כועס מתרה ואינו משים דאגה על לבו במשתה תמיד יועיל :

[23]בכל עצב שיתעצב אדם יהיה מותר שירוח בו. ודבר שפתים
והטע' אבל בדבר שפתים המדבר האדם שלא לצורך אך למחסור
כמו שנ' בזה הספר ברוב דברים לא יחדל פשע (י' י"ט): [24]עטרת
חכמים עשרם שבעבורו יכבדו אותו האנשים והוא כטעם טובה
חכמה עם נחלה (קהל' ז' י"א). ואולת כסילים בעשרם הוא אולת
שאין כמוה: [26]ביראת הטע' ביראת י"י היא יהיה מבטחו עז לאדם
ולבניו ג"כ בעבורה יהיה מחסה השם בעבור יראת האב: [28]ברוב עם
הדרת מלך שיעזרוהו מאויביו שלא יגעו בו. ובאפס לאום הטע' ובאין
עם תהיה מחתת רזון שיתגברו עליו אויביו. וטלת רזון מגז' רוזנים
שהוא המלך: [29]ארך אפים הטעם אדם שהוא רב תבונה הוא ארך
אפים שלא יכעוס מהרה וקצר רוח שאינו יכול למשול ברוחו מרים
אולת לעצמו: [30]חיי בשרים מגז' בשר כי הב"ית עקר והטע' חיות
הבשר הוא לב מרפא שאינו משים לבו לכל אשר הוא שומע ורקב
העצמות הוא הקנאה שמשחית העצמות שהם מוסד הגוף. וטע'
קנאה המקנא לכל דבר ואמרו רבותי' ז"ל הקנאה והתאוה והכבוד
מוציאין את האדם מן העולם: [32]ברעתו שיעשה הרשע ידחה
בה וחוסה במותו צדיק שחשם יביאוהו לידי פגע רע. ואני מפרש כי
במות הרשע מחסה לצדיק כי בחייו יארוב אותו ומפחד ממנו:
[33]בלב.. תנוח חכמה ויציאה וילמדה לרבים בעתה ובקרב כסילים
תודע בכל עת: [34]צדקה תרומם גוי כאשר הוא עושה אותה וחסד
לאומים תחשב להם כקרבן חטאת וכלל בה כל גוי שיעשה אותה:
[35]רצון הטע' רצון מלך יהיה לעבד משכיל שירצה בו המלך בעבור
שכלו. ועברתו תהיה למלך כאשר הוא מביש בעבור שמביישים אותו
על סכלותו:

טו. [1]מענה רך ישיב חמה ממלך ומכל אדם והטע' המדבר
דברים נעימים רכים ואינו מדבר קשות. ומי שהוא מדבר בדבר [10 a]
עצב וכעס יעלה אף האדם שיתגרה עמו ומלת אף כמו כעס: [2]לשון
חכמים תיטיב דעת מתקנת דבריה בחכמה איך ייטיבו בעיני האדם.
ופי כסילים יביע אולת בעבור שישנאו אותו: [4]מרפא הטע' מי
שיש לו לשון שמרפא הדברים הרעים בשומעו אותם ומשיב אותם
דומה כעץ חיים שהאוכל ממנו יאריך ימים כמו שכתו' ולקח גם
מעץ החיים ואכל וחי לעולם (ברא' ג' כ"ב). וסלף כמו עוות מגז'

למצא אותו ובא הדעת הנה על לשון זכר. והנכון בעיני לפרש כן בקש כי הלץ אומר שבקש חכמה והתעסק לדעת אותה. ובפסוק הזה ספר גריעות הלץ ושבח הנבון: [7]לך מנגד הטע' מרחוק תלך לאיש שתדע שהוא כסיל וגם מאיש אשר לא ידעת שיש לו שפתי דעת. ומ"ם מנגד מושכת בעד מלת ובל וטעמ' ומבל וכמו[הו] מ"ם מאל אביך מושך בעד ואת שדי (ברא' מ"ט כ"ה) וטעמו ומאת שדי: [8]חכמת[a] ערום תועיל עליו להבין דרכו. ואולת כסילים תביאהו לעשות מרמה: [9]אוילים יליץ אשם הטע' ידבר אשם בין איש לאיש וילשינהו תמיד והוא מגז' כי המליץ בינותם (ברא' מ"ב כ"ג). ובין ישרים נמצא רצון שמשימין שלום בין איש לאיש. וי"מ יליץ ילעג מגז' ולצים לצון חמדו להם (א' כ"ב) ומלת אשם כמו קרבן כמו ואת אשמו יביא לי"י (ויקרא ה' כ"ה) והטע' מתלוצצים באשם שמביא על עונותיו ובין הישרים הקרבן נחשב רצון: [10]לב יודע מרת נפשו שבמרירותו ובשמחתו לא יתערב זר כי הוא לבדו ידע המרירות והשמחה על האמת: [12]יש דרך ישר לעשות רצונו ואחריתה מהדרך יביאהו[b] אותו הדרך לדרכי מות וזהו שאמ' החכם טוב אחרית דבר מראשיתו (קהל' ז' ח'): [13]גם הטע' אפי' בשחוק שישחק האדם עם רעהו יכאב הלב ואחריתה מהשמחה תבא לידי תוגה: [14]מדרכיו הרעים ישבע סוג לב מעוות והטע' ישבע מתגמול מעשיו הרעים. ומעליו מגז' עלה נדף (ויקרא כ"ו ל"ו). והטע' ישבע טוב אפי' מדבריו הקלים הטובים שהוא עושה: [15]פתי יאמין לכל דבר שיעץ אדם אותו וערום יבין לאשורו ולא יאמין רק מה שהוא[c] ראוי להאמין: [16]חכם הטע' מי שהוא חכם הוא ירא מהק'ב'ה' וסר מרע. וכסיל מתעבר במעשיו הרעים עם הק'ב'ה' ובוטח ברעתו שלא יקח השם תגמולו. ומלת מתעבר מגז' ויתעבר י"י בי למענכם (דבר' ג' כ"ו): [17]קצר אפים והוא האיש שלא יוכל למשל בכעסו על כן יעשה אולת: [19]שחו רעים לפני טובים שיראו מפלתם וישמחו. ורשעים על שערי צדיק כפול בטעם: [20]גם לרעהו אפילו ישנא רש בעבור שאין לו ממון וכל שכן לאחרים: [22]הלא יהיו תועים האנשים שהם חורשים רע ופי' חושבים. וחסד ואמת יהיה לעושי טוב:

---

[a] כ"י חכמות. [b] כ"י יביאוהו. [c] כ"י שהיא.

ותעבים אותו: [20]הולך.. ורעה פי׳ מתחבר עמהם ירוע וישבר כי
למד ממעשיו הרעים ולא ימלט מפגע רע: [21]חטאים שם התואר
הטע׳ אנשים חטאים הרעה שהם עושים תרדף אותם ותפילם. ואת
דיקים ישלם טוב השם בצדקתם: [22]טוב הטע׳ איש טוב ינחיל
ני בנים. וצפון לצדיק חיל איש חוטא. ומלת חיל כמו ממון.
ה הפסוק כמע׳ יכין וצדיק ילבש (איוב כ״ז י״ז): [23]רב אוכל
עבור רב אכל שיעשה האדם ולא ישמר ממנו יבא לניר רשים
הטע׳ שיהיה רש. ויש נספה האוכל בלא משפט שאינו[a] אוכל
ושה כסדר: [25]צדיק אוכל לשובע נפשו שיזמין לו השם פרנסתו
מו שנ׳ לא ראיתי צדיק נעזב (תהל׳ ל״ז כ״ה). ובטן רשעים תחסר
אין לו מה יאכל. וזה על הרב כי ראינו רשעים הרבה בכל טוב
עולם. ויתכן לפרש לשובע נפשו להחיות נפשו ולא לתאותו שאינו
רצה בהנאת העולם הזה והרשעים לא תמלא בטנם לעולם בכל אשר
ם אוכלין וזה טעם תחסר:

יד. [1]חכמות נשים הטע׳ חכמות נשים בנתה ביתה מעמלה
עושר ובנכסים וכבוד. ואולת שם התאר. והטע׳ האשה האולת
בידיה תהרסנו שאם ישאר לה ממון בעלה היא מאבדת אותו[b]
באולתה: [2]הולך הטע׳ מי שהוא ירא י״י הולך בישרו הראוי ללכת.
נלוז תאר מנפעל ומעוות מדרכיו בוזה השם בדרכיו הרעים וכמוהו
נלוזים במעגלות[ם] (ב׳ ט״ו) ומעוותים: [3]בפי.. חטר תרגו׳ מטה
הטע׳ בפי אויל שבט נאוה המדבר בגאוה ומכה בלשונו האנשים.
שפתי חכמים תשמרם מדבר דברי נאוה וש״רק הו״ו תחת ה״לם
בא כן בעבור ההפסקה כמו ישפוטו הם (שמות י״ח כ״ו) לא תעבורי
זה (רות ב׳ ח׳) והטע׳ כל אחד מהשפתות תשמר מדברי נאוה:
באין אלפים כמו שורים כמו שגר אלפיך (דבר׳ ז׳ י״ג) והטע׳ באין
אלפים לאדם לחרש השדות יש לו אבוס בר אחד והטע׳ מעט[c]. ורב
תבואות יש לאדם בכוח שור שיוכל לחרש בהם כל שדותיו.
ומלת [9 b] אבוס המקום שמשימין שם התבואה וכמוהו פתחו
מאבוסיה (ירמ׳ נ׳ כ״ו): [6]בקש לץ חכמה ואומר שאינו מוצא עם
מי ילמד. ודעת לנבון נקל חלמד מכל האדם והטע׳ נקל הוא לו

[a] בב״י שתי מעמים.   [b] ב״י אותה.   [c] עיין שפת יתר נ׳.

בעודנו עמו נותן עצה החכם שיעשה צדקה ממנו כי [8]כפר נפש א
עשרו יצילנו מפגע רע. ורש לא שמע[a] גערה אם לא יעשה צד
כי אין לו מה יתן רק העשיר ישמע כל היום גערות אם לא יע
צדקה. או הטע׳ כפר הנפש איש שיפדהו מיד ארבו שתפסהו רק
לא ישמע גערה כי אין לו אורבים. ועל הפירוש הזה השני הפ
עומד בפני עצמו ואינו דבק למעלה: [9]אור צדיקים[b] ישמח כ
יאיר וכמוהו ישיש כגיבור לרוץ ארח (תהל׳ י״ט ו׳) ונר רשעים ו
הנשמה המאירה פני הגוף כנר: [10]רק בזדון זה הפסוק דבוק
הפסוק למעלה ממנו והטע׳ כי כל אחד מן הרשעים יתן מריבה
איש לאיש חנם שלא ידע למה רק בעבור זדון שיש בו. ומלת
פרושו רשע. ומלת מצה ממ׳ אנשי מצותך (ישע׳ מ״א י״ב). ו
עניין מריבה עם אנשים יש חכמים שלא יתנו מצה ולא יריבו: [11]
שבא מהבל ומשקר ימעט ויאבד. וקובץ על יד שיגע בו בידיו א
האיש ירבה על שבא מאמונה ומטרח נפו: [12]תוחלת כמו ת
ממ׳ לא ייחל לבני אדם (מיכה ה׳ ו׳). תוחלת שיש לאדם על ז
אחר והיא מאוחרת מחלה לב. ומלת מחלה פועלה מבניין הפ
החלה כמו שנעשה מן הרבה הפעלה לנקבה מרבה (נחמ׳ ט׳ ל
והוא ממ׳ חלי. וכעץ חיים היא ללב התאוה כאשר היא באה מעו
[13]בז לדבר מצוה יחבל לו. ומלת יחבל תרגו׳ ישחית. ישלם ו
שלום: [14]תורת חכם היא כמקור חיים שמורה אליו לסור ממוק
מות: [15]שכל טוב יתן חן לאדם על דבריו. ודרך בוגדים א
הטע׳ שהוא חזק וקשה שאין להם שכל: [16]כל ערום יעשה ד
בדעת כמו והנחש היה ערום (בראׁ ג׳ א׳). וכסיל יפרוש[c] או
שמודיע אולתו לרבים: [17]מלאך שהוא רשע יפול ברע וציר אמו
הוא מרפא לשלחו: [18]ריש וקלון יבא למי שפורע מוסר שא
רוצה לקבל אותו והוא ממ׳ למה תפריעו את העם ממעשיו (ש
ה׳ ד׳): [19]תאוה שיש לאיש לעשות רע כשהיא נשברת וימשול
האדם ולא יעשנה תערב לנפש. אחרי כן כאשר נמלט מאותה עבי
ומלת נהיה ממ׳ ואני דניאל נהייתי ונחלייתי ימים (דני׳ ח׳ כ׳
ותועבת כסילים הוא האיש שיסור מרע ולא ישלים תאותו.

---

[a] כ״י ישמע. [b] כ״י צדיק. [c] כ״י פירוש.

ל דבר רע: [23]אדם.. יקרא אולת שיוריע לאנשים אלתו: [24]יד
יוצים ישרים ממ' כן משפטך אתה חרצת (מלכים א' כ' מ'). ויד
זיה תהיה למס והוא ממ' וימס לבב העם (יהושע ז' ה'): [25]דאגה
זע' כאשר יהיה דאגה בלב איש ישחנה הדאגה מלטו ובדבר
יב ישמחנה הדאגה שישיבנה לשמחה ואת היא רפואתו. וכמוהו
ופניו תדוץ דאבה (איוב מ"א י"ד) והטע' תשוב [a]הדאבה דיצה[a] לפניו:
יתר ממ' יתרון והוא שם התאר. והטע' יתרון טוב יהיה לו יותר
זברו לצדיק על צדקו. או הטעם כי צדקתו תציל אותו אבל הרשעים
כם תתעה אותם: [27]לא יחרוך מלשון ארמית ושער ראשהון לא
חרך (דני' ג' כ"ז). והטע' לא יבשל איש רמית צידו והטע' לא
ל להעמיד אותה עמו כי מהרה יאבד ממנו. ויש מפרש יחרוך ענין
ירוף כמו אשר עושים הציידים ששורפים כנפי העופות בעבור ששמרו
ום שלא יעופו והטע' איש רמיה לא יוכל לעשות כן ור"ל כי כל מה
מול יאבד: [28]בארח צדקה הטע' מי שיעשה צדקה יהיה לו חיים.
דרך נתיבתה מהצדקה לא ימצא מות. ומלת אל כמו לא. וי"א
יבה צריך להיות במפיק:

יג. [1]בן חכם הטע' בן חכם ישמע מוסר אב: [2]מפרי פי איש
יבריו הטובים המועילים לבני העולם יאכל טוב. [ונפש] בוגדים
אכל שכר החמס שהוא עושה: [3]נוצר פיו מדבר דבר שאינו [ראוי]
ומר נפשו מכל רע. פושק כמו פותח כמו ותפשקי את רגליך (יחז'
ז' כ"ה) והטע' פותח שפתיו לדבר דבר שאינו ראוי לאמר תבא
חתה לו: [4]מתאוה נפשו של העצל ואין לא נמצא מה יאכל
צי עצלותו שאיננו מטריח עצמו בעבור מחיתו. ונפש חרוצים הם
אמנים העושים בזכיות כל מלאכתם תדושן והוא ממ' ורויתי נפש
כהנים דשן (ירמ' ל"א י"ד) והכל ענין שומן: [5]דבר.. ורשע יבאיש
תפיר החפץ דבר שקר: [6]צדקה הטע' תצור הצדקה מי שהוא תם
דרך ההולך דרך ישרה. והרשע[ה] תסלף איש חטאת. ומלת תסלף
א תעות כמו ויסלף [9 a] דברי צדיקים (שמות כ"ג ח'): [7]יש
תעשר הטע' [י]ש אדם שהוא עשיר ואין כל שלא ישאר לו מאומה
תרונה ויש אדם שהוא מתרושש ועני ויש לו הון רב אחרי כן.
פסוק דבק בעליון ובתחתון והטע' כי העושר תלוי במזל על כן

---

[a] כ"י הדיצה דאגה.

שלבו מעוות: [21]יד ליד לא ינקה איש רע שאם יעשה הוא רע מי
יביא לו השם רעה: [22]נזם הטע' כנזם זהב. וסרת טעם שאין ל
דעת: [23]תאות צדיקים לעשות טוב ותקות רשעים לעשות עברה
[24]יש מפזר שעושה צדקות. וחושך מיושר אך למחסור שיבא אלי
[25]נפש. נפש ברכה הנותן מברכותיה[a] לעניים תדושן על ברכתו. ומרו
האנשים גם הוא יורא[b] ממ' כי אם הרוה את הארץ (ישע' נ"ה י') ג
הוא נקרא יורא[b] ממ' יורה ומלקוש (דבר' י"א י"ד): [26]מונע בר של
ימכרהו בעת הצורך שהוא יקר יקבוהו לאום והטע' יקללהו העם שה
רעבים: [27]שוחר טוב לעשות טוב והטע' שיקדים עצמו לעשותו יבקי
רצון מהק'ב'ה': [29]עוכר..ועבד הוא האויל לחכם לב: [30]פרי
צדיק חכמתו כעץ חיים להאריך נפשו בעולם. ולוקח מלמד ממ' נ
לקח טוב נתתי (ד' ב'): [31]הן צדיק הרעות שיעשה בארץ ישלם לו:

יב. [2]טוב הטע' איש טוב יפיק רצון מ"י. ואיש מזמו
ירשיע הטע' איש מחשבות רעות ירשיע תמיד וי"א שהוא כמו זמות
[4]אשת.. וכרקב בעצמותיו מתבעל כאשר היא מבישה שיש לבע
כלימה ובשת: [5]מחשבות צדיקים לעשות משפט. תחבולות מ
מחשבות: [6]דברי רשעים לארב דם: [7]הפוך רשעים הט
הק'ב'ה' יהפוך אותם שיוציאם מזה העולם ואינם שלא יהי
לו זכר בעולם. ובית צדיקים יעמוד שיהיה לו זכר לעולם
[12]חמד.. מצוד ממ' מצודים וחרמים. רעים שם כמע' רעות. ושר
צדיקים יתן שלא יוכל הרשע להשחיתם: [13]בפשע שפתים י
מוקש רע. ויצא צדיק מאותה צרה בזכותו: [16]אויל ביום שיתקוט
עם חברו יודע כעסו....אם הוא סבלן: [18]יש בוטה ממ' לבט
בשפתים (ויקרא ה' ד'). והטע' יש איש מבטא בשפתים ומפרש דב
רע עם פיו להלשין חברו שהוא כמדקרות חרב שממית אות
ומדקרות ממ' כל הנמצא ידקר (ישע' י"ג ט"ו): [19]שפת אמת תכו
לעד הטע' תעמוד בשלוה לעד. ועד ארגיעה כמו רגע כי הוא ש
הא"לף נוסף והטע' יאבד מן העולם: [20]מרמה..חורשי כמו חושבי
[21]לא יאנה ממ' אנה לידו (שמות כ"א י"ג). והטע' לא יקרה לו שו
און והטע' שום רעה בעולם. ורשעים מלאו רע הטע' יהיו מלאים

---

[a] ב"י מברכותיך. [b] ב"י יורה. [c] כ"י פי.

לשום שלום בין איש לאיש. ופי רשעים ידבר תהפוכות בין איש לאיש:

יא. [2]בא זדון הטע׳ כשיבא איש זדון בעולם יביא עמו קלון וכשיבא איש צנוע בעולם יביא עמו חכמה: [3]וסלף בוגדים מנ׳ ויסלף דברי צדיקים (שמות כ״ג ח׳). ישדם הטע׳ ישוד אותם: [6]צדקת.. ובהות הטע׳ ובעבור הות בוגדים שיעשו ילכדו: [7]במות אדם רשע אבדה תקותו מן העולם הבא. ותוחלת איש אונים אבדה והוא מנ׳ און: [8]צדיק מצרה נחלץ מנ׳ יחלצון ידידיך (תהל׳ ס׳ ז׳) והוא מבניין נפעל. ויבא רשע תחתיו של צדיק: [9]בפה חנף הטע׳ החנף ישחית בפה רעהו שילשין אותו לאחרים. וצדיקים בדעתם יחלצו מן החנף והטע׳ בדבריהם הטובים יצילו עצמם ממנו: [11]בברכת.. ובפי רשעים תהרס הקריה שילשינו האדם אשר בה: [12]בז לרעהו הוא חסר לב ואיש תבונות יחרש כאשר יבזו אותו: [14]באין תחבולות בעבור שאין לו יועצים יפול עם ותשועה תבא ברב יועץ: [15]רע ירוע רע נמצא פתוח ועל כן יהיה מפעלי הכפל בשקל נשקו בר (תהל׳ ב׳ י״ב) ושרשם רעע ברר והוא מלשון ארמית ובפרזלא דמרעע כל אילין (דני׳ ב׳ מ׳) גם מלשון של העברית תרועם בשבט ברזל (תהל׳ ב׳ ט׳). ומלת ירוע מבניין נפעל מזאת הגזר׳ וראוי להיות כמו יכון לולי הר״ש שאינה מקבלת דגשות. והוא מבניין נפעל ופירושו שבר ישבר בעבור שערב זר והטע׳ שיבא אל ביתו לקחת משכונו. ושונא אנשים תוקעים והטע׳ שאינו רוצה לעשות ערבות כמותן ישכון לבטח: [16]אשת חן תתמוך כמו תסמוך והטע׳ היא תתמך אותו במעשיה הטובים. ועריצים יתמכו עושר בשחד שיקחו יקבצו ממון: [17]גומל מנ׳ ויגמול שקדים (במד׳ י״ז כ״ג) והטע׳ איש חסד גומל נפשו שיעשה מעשים טובים. ואיש אכזרי עוכר שארו שהולך אחר תאות הבשר. ומלת שארו כמו בשר מנ׳ אם יכין שאר לעמו [*] (תהל׳ ע״ח כ׳): [18]רשע עושה פעולת שקר שלא יעשה כי אם מעשים רעים. וזורע צדקה [8 b] היא פעולת אמת ויקבל אדם שכר טוב ממנה: [19]כן כאשר העושה צדקה בעבור חיים שירבו לו כן מרדף רעה למותו: [20]תועבת.. עקשי לב

---

[*] ושם כתב הראב״ע בפירושו, ושאר כמו בשר.

[9]הולך בתם שילך בדרך ישרה ילך בטח. ומעקש מעות דרכיו שלא
ילך בדרך ישרה יודע פירושו ישבר והוא מנ׳ ויודע בהם את אנשי
סוכות (שופ׳ ח׳ ט״ז): [10]קורץ מנ׳ קורץ בעיניו (ו׳ י״ג). יתן עצבת
שיבא לידי עצבון בעבור שהיא תועבת י״י: [11]מקור חיים כלומ׳
כמקור חיים שמקיר חיים בעולם בדבריו הטובים: [12]שנאה הטע׳
השנאה תעורר מדנים שיבא לידי תגרה. ומלת תעורר בשקל תבנ׳
והוא מפועל מרובע. ומלת מדנים מנ׳ מדון והכל עניין מלחמה:
[13]בשפתי[a].. תמצא חכמה שילמוד אותה. ושבט לגו[b] חסר לב
שאיננו יודע לומר אותה: ופי אויל חסר ב״ית והטע׳ ובפי אויל
נמצא דבר רע שתהיה לו מחתה קרובה. [15]מחתת דלים פירוש
רישם ועניים היא מחתתם: [16]פעולת צדיק הוא בעבור שיחיה יותר
תבואת רשע פירו׳ פעולת רשע שהוא עושה ומעשיו יהיו לחטאת
[17]ועוזב תוכחת מאיש מתעה היא ארח חיים: [18]דבה מנ׳ או
דבתם רעה (בראש׳ ל״ז ב׳): [19]ברב דברים הטע׳ מי שידבר הרבה
לא יחדל שלא יבא פשע בדבריו. וחושך שפתיו שלא ידבר הוא
המשכיל: [20]כסף נבחר הטע׳ ככסף נבחר כן לשון[c] צדיק שידבר
דברים צרופים ונבחרים. רק בלב הרשעים כמעט הוא הלשון בעיניהם
שמבזים אותו: [21]שפתי צדיק ירעו רבים הטע׳ ילמדו אנשים רבים
והוא מנ׳ ורעו אתכם דעה והשכל (ירמ׳ ג׳ ט״ו). ואוילים בחסר
לב ימותו בעבור שלא ילמדו חכמה: [22]ברכת י״י הטע׳ ברכה שתבוא
מאת השם על פי מזלו או על פי מעשיו הטובים היא תעשיר האדם
ולא יוסיף עצב עמה שלא תבוא אליו בעצבון: [23]כשחוק לכסיל
הטע׳ כשחוק הוא בעיניו כשיעשה זמה. ומלת[d] זמה כמו זמה היא
(ויקרא י״ח י״ז). כן שחוק לאיש [e]תבונה חכמה[e] שהוא שמח בה
[24]מגורת מנ׳ ומגורותם אביא להם (ישע׳ ס״ו ד׳) ופירו׳ מן הדבר
אשר יפחד יבא אליו רק תאות צדיק[ים] יתן הק׳ב׳ה׳: [27]ושנות
רשעים תקצרנה מנ׳ שנה. תקצרנה בעבור שאין הולכין: [30]ימוט
מבניין נפעל בשקל יכון: [31]פי צדיק ינוב חכמה כלומ׳ ירבה חכמה.
והוא מנ׳ עוד ינובון בשיבה (תהל׳ צ״ב ט״ו): [32]שפתי צדיק ידעון

---

[a] כ״י בלב. עיין י״ד ל״ג. [b] כ״י לא. [c] כ״י פי.
[d] כ״י ומלה. [e] כ״י חכמה תבונה.

(קהל׳ ח׳ י״ד) שהוא מקום מן: [6]עזבו הטע׳ עזבו האנשים פתאים ולא תלכו עמהם. וי״א עזבו הפתאים הפתיות. וחיו הטעם ותחיו כמו ומות בהר (דבר׳ ל״ב נ׳). ואשרו מפעל קל בשקל שמרו ופי׳ צעדו: [7]יסר לץ מגז׳ מוסר והטע׳ המיסר אותו לקח לו קלון שיחרפנו. וכן מי שאומ׳ לרשע מומו יקח לו קלון. וי״א מוכיח לרשע הוא רוצה לשמע מומו שיאמר לו הרשע אבל אתם לא תהיו כלצים שתחרפוני: [9]יתן לחכם מוסר ויחכם עוד: [10]קדושים שם התאר להקב״ה וטע׳ ודעת אלהים קדושים היא הבינה הנכונה. ומצאנו במקום אחר כי אלהים קדושים הוא (יהושע כ״ד י״ט). והפסוק כפול בטע׳: [13]אשת כסילות והטע׳ אני אמרתי לך זה אבל אשת כסילות ואשת פתיות תאמר לך זה. ובל ידעה מה פרושו מאומה וכמוהו וחכמת מה להם (ירמ׳ ח׳ ט׳): [17]מים גנובים ימתקו בעת עצירה שאין נמצא מים. ולחם סתרים ינעם בעת הרעב כאשר יאכל אדם בסתר שלא ימלו לו הלחם והמים כבה ימתק משכב אשה אחרת הנעשי בסתר: [18]ולא ידע האיש כי רפאים שם והטע׳ מתים שמתו בפשעה קרואים שלה:

י. [2]לא יועילו אוצרות רשע לאדם ביום אידו רק אם הם מקובצים בצדקה היא תצילם ממות: [3]והות רשעים שעשועים היא תהדוף אותם. ומלת תהדוף כמו בהדוף[a] י״י (דבר׳ ט׳ ד׳): [4]רש הטע׳ העושה כף רמיה לשקול בו יהיה רש באחרונה. ומלת כף כמו מאזנים מטע׳ מקומו והמשקל דומה לכף. ויד חרוצים הנאמנים העושים ביושר כל מלאכתם ידם תעשירם. ומלת חרוצים מגז׳ כן משפטך אתה חרצת (מלכים א׳ כ׳ מ׳): [5]אגר בקיץ מגז׳ ולא תאגר (דבר׳ כ״ח ל״ט) אגרה בקציר מאכלה (משלי׳ ו׳ ח׳) והכל ענין אסיפה. נרדם מגז׳ מה לך נרדם (יונה א׳ ו׳). בן מביש עצמו שלך בשערים שיתנו לו: [6]ופי רשעים יסתיר חמס עד שיראה עת שילשין. [8 à] ויש אומרי׳ שהחמס יכסה פיהם: [7]זכר.. ושם רשעים ירקב שלא יזכור כמו עץ רקבון והכל ענין כלוי: [8]חכם לב יקח כמו ילמוד והוא מגז׳ כי לקח טוב (ד׳ ב׳). ואויל שפתים שידבר הרבה. ילבם טעמו יכשל והוא מבניין נפעל ועקרו לבט:

---

[a] כ״י להדוף.

שיעשו צדקה אהלך. בתוך נתיבות כפל לשון: לחנחיל או
חטע׳ לתת נחלה לאוהבי יש לי כח אם ילמדוני ואוצרותיהם אנ
מטוב: י״י קנני שבח החכמה לשבח עצמה. ראשית דרכו כ
שלא היה בעולם כי אם חכמה ובה ברא הכל: מעולם הו
כמו יותר כמ״ם מזקנים אתבונן (תהל׳ ק״ים ק׳) ופירושו יותר מן
הטע׳ ר״ל טרם שיהיה העולם ובריותיו. והפסוק העליון כ
זה[a] הפירוש והבאים אחריו. וכמוהו גם מיום אני הוא טרם היות
(ישע׳ מ״ג י״ג). נסכתי מגורת נסכתי׳ מלכי (תהל׳ ב׳ ו׳) והוא מ
נפעל מחסרי הנ״ון ועל תשלומו ננסכתי. ומ״ם מקדמי כטע׳ ו
מעולם והטע׳ [טרם] היות קדמי ארץ. חוללתי מבנין פועל שלא ה
שם פועלו מפועל מרובע בשקל כוננתי ועקרו חיל. נכבדי מים ו
מים והנ״ון נוספת כנ״ון נפתולי אלהים נפתלתי (בראי׳ ל׳ ח׳) ו
כטעם ואברם כבד מאד (שם י״ג ב׳): הוטבעו מבנין הופעל
משקל החבאו ועקרו טבע: בחוקו מפעל קל ובא בר״פא הנ
והשלם בחקקו בשקל בשמרו: באמצו מבנין פעל והטע׳ ש
עומדים לעד. בעזוז מגז׳ עזוז וגבור (תהל׳ כ״ד ח׳) ופירושו שלא י
המים ממקומם: בשומו לים חקו כמו שנ׳ אשר שמתי חול[b] ו
לים (ירמ׳ ה׳ כ״ב). לא יעברו[c] פיו כמו שפתיו. ואהיה א
אמון שם והטע׳ כאמן והטע׳ שהאמנתי וגדלתי אותו כטעם בא
אתו (אסתר ב׳ כ׳) והוא בשקל נאון: משחקת בתבל הטע׳ ו
שברא העולם הייתי משחק בתבל ארצו ושעשועי [וגו׳]:
תפרעו מלשון רבן ז״ל למפרע: לשמר הטע׳ שיאמר לפתח
יוכל לדבר עמי[d]: ויפק כמו ויוציא ובמקום אחר נמצא יפיק הנ
(נ׳ י״ג). והוא מבנין הפעיל ועקרו פיק: וחוטאי הטע׳ התוטא
חומס נפשו וכל משנאי[e] אהבו מות:

ט. מי פתי הטע׳ אחר שבנתה ביתה החכמה אמר מי נ
יסור הנה. וזה משל לתלמיד חכם שרוצה ללמד לאחרים[f] שי
החכמה והספרים ואחר כן ילמד אותם לתלמידים: לכו.. בלו
פירוש מן לחמי והב״ית במקום מן כב״ית ומאומה לא ישא בע

---

[a] כ״י זה זה. [b] כ״י שם. [c] כ״י יעבור. [d] כ״י ע
[e] כ״י משנאו. [f] כ״י לא לאחרים.

ובמותו ולא יעלוס (איוב כ' י"ח) [20] הכסא כלום' לזמן ידוע כמו תקעו בחדש שופר בכסה[a] (תהל' פ"א ד'): [21] ברב לקחה כלום' בנועם אמריה: [22] כשור אל טבח כלום' שיבא פתאם לטבח. וכעכס ממ' תעכסנה[b] (ישע' ג' ט"ז) והוא מכה שמשמעת קול. וי"א כי עכס כבל ברזל והטע' שקשה כעכס האויל אל מוסרו להביא רגליו בו כן קשה להביא הנואף למוסר: [23] עד יפלח. הענין יבקע ממ' כמו פולח ובוקע בארץ (תהל' קמ"א ז'). כמהר צפור לבא אל פח מהרה ולא ידע כי בנפשו הוא כן הפתי לא ידע עד שתמיתהו הזונה: [25] אל ישט ראוי להיות ישטה כמו ישת ישתה ממ' שטה מעליו ועבור (ד' ט"ו): [26] ועצומים כמו חזקים:

ח. [1] הלא חכמה אלה הפסוקים מפורשים למעלה (א' כ'): [6] שמעו כי נגידים אדבר כלום' דברים נגידים אדבר: [8] בצדק כל אמרי פי פי' אין בהם דבר נפתל ועקש: [9] נכוחים שם התאר על משקל גדולים ופירוש ישרים וטעמ' למבין אותם: [10] ודעת מחרוץ במקום יותר: [12] שכנתי ערמה כלום' עם אנשי ערמה. ודעת מזמות אמצא כשאני שוכן עם אנשי ערמה. והטע' ר"ל כי האנשים מתאין מזמות ודברים עמוקים בשהן יודעין אותי: [13] יראת י"י הטע' יראת י"י היא לשנאת איש רע והוא מקור ירא [ה ד] על דרך בעלי הה"א כמו מלאת ימי נזרו (במד' ו' י"ג): [14] לי גבורה הטע' שבי יתגברו האנשים: [15] בי מלכים הטע' בעבורי: [16] שרים ישורו בשקל יסובו וראוי להיות ישרדו כמו ישמרו רק הר"ש אינה ראויה להדגש ועקרו שרד והוא מבניין פעל קל: [17] אני זה יאמר החכמה והטע' מי שילמדני אהב. ומלת [אהב] ראויה להיות אאהב על משקל ואחר עד עתה (ברא' ל"ב ה') ועקרו אהב אחר. ומשחרי פירושו שיקומו בבקר ללמוד אותי ימצאונני: [18] עשר וכבוד הטע' אותי יש לו בעבורי עושר וכבוד. הון עתק פי' גדול והוא מגזרת ועתיק יומין (דני' ז' ט') שיש לו ימים רבים והוא שם התאר בשקל שמן נגל. [20] בארח צדקה כלום' עם אנשים

---

[a] כ"י בשופר חדש בכסא. [b] שם כתב הראב"ע ז"ל ויש אומרי' כי ועכסי' משמיעות קול:

[27]היחתה איש [a]אש בחיקו.. [28]אם יהלך על הנחלים[a]... [29]כן הבא אל[b] אשת רעהו לא ינקה שלא יבא לידי מקרה רע. והשנים פרושים הם מפורשים בתמה. ומלת היחתה מבניין פעל קל ופ"התה הי"וד במקום ח"רק והוא ממ' נחלים אתה חותה על ראשו (כ"ה כ"ב) וזה שאמרנו בעבור שלא נמצא פועל אחר מבניין הפעיל ממנו התותה כמו הרבה. ומלת תכוינה ממ' כויה והוא מבניין נפעל: [30]לא יבוזו לגנב כי יגנוב כלומ' בעבור שאין לו מה יאכל: [31]ונמצא כלומ' אם נמצא הגנב בגניבתו לא יומת רק ישלם שבעתיים או כל הון ביתו יתן: [32]רק נואף אשה חסר [לב] ומי שרוצה להשחית את נפשו יעשה כל זאת וגם [33]נגע וקלון ימצא: [34]כי קנאה כלומ' הקנאה לאיש כשישכב אחר עם אשתו תתן לו חמה ולא יחמל על השוכב ביום נקם: [35]לא ישא כלומ' אם יתן כל כפר שלא יהרגנו ולא יקחנו עד שיקום ממנו כמו שעושין מן הגנב כי יותר קשה הניאוף מן הגנבה:

ז. [2]כאישון פירושו בת עין: [4]ומודע כמו קרוב כלומ' שתחבב: [5]לשמרך כלומ' החכמה והבינה תשמור אותך מאשה זרה הנכריה: [6]כי בחלון ביתי הוא עניין משל שיביא[c] שלמה על הפתאים: [9]בנשף כלומ' באיזו שעה יבא לביתה בנשף בערב יום: [10]שית זונה שתשית עצמה לקראת הנואף. ומלת שית מקור. ונצורת לב כמו חרבת לב שאין לה שכל והוא שם התואר ממ' ובנצורים ילינו (ישע' ס"ה ד') כעיר נצורה (שם א' ח'). ור' יונה ז"ל פרש ונצורת לב שאין אדם יכול להערים עליה ויהיה ממ' מכל משמר נצור לבך (ד' כ"ג): [11]הומיה כלומ' הזונה היא הומיה וסוררת שלא תוכל לשכון בביתה ומבקשת הנואפים: [13]העזה היה ראוי להיות הז"ין דגושה כמו הסבה. ועקרו עזז סבב והוא מבניין הפעיל העז ושלם העזיז כמו הפעיל: [14]היום שלמתי נדרי כלומ' בעבור שראיתיך והטע' כי נדרים עשיתי על ראות פניך ועתה אשלם אותם: [16]חטובות [אטון] מלשון תרגום מיתריהם (שמות ל"ח י"ח) אטוניהון ופירושו חבלים: [17]נפתי כלומ' הולתי משכבי ממ' גשם נדבות תניף אלהים (תהל' ס"ח י') ופירושו להריח הסדינים ריח טוב: [18]דודים כמו אהבים. נתעלסה עניין שמחה

---

[a] כ"י בנחלים אם יהלוך. [b] כ"י על. [c] כ"י שיבין שביא.

שתה מים מבורך: [17] יהיו לך לבדך רמז שלא תזנה אשתך: [18] יהי מקורך ברוך אם תשמור נפשך מזאת: [19] תשגה כמו תתענג ובמוהו [20] ולמה תשגה בני בזרה והם ממ׳ שגיון לדוד[a] (תהל׳ ז׳ א׳) או ממ׳ שגגה: [21] נכח כלומ׳ שיראה כל מה שיעשה האדם: [22] עונותיו ילכדונו מלה זרה והיה ראוי להיות ילכדוהו כמו ישמרוהו ואין דומה לו במעלים. יתמך כמו יסמך והטע׳ שיתלה בהם:

ו. [1] בני אם ערבת שהייתה ערב לאחר בעבור חבירך. תקעת שתשית ידיך על ידו לאמת דברך כמנהג: [2] נוקשת מבניין נפעל ממ׳ מוקש: [3] כי באת שתבאת כפך על כף רעך. לך התרפס ענין פיוס ובלע׳ אפגאר[b] ובמוהו מתרפס ברצי כסף (תהלים ס״ח ל״א) וי״א אותם מעניין בזיון ומרמס כלשון ארמית ברגלה רפסה (דני׳ ז׳ ז׳) ופירושו שתבזה עצמך לפניו שלא יקח משכונך. [ב ז] ורהב ממ׳ ירהבו הנער בזקן (ישע׳ ג׳ ה׳): [5] הנצל דבק עם הפסוק שלמעלה כלומ׳ אל תתן שינה לעיניך עד שתנצל מיד ריעך. כצבי מיד שירצה האדם ללקוח ויצל עצמו מידו. יקוש שם פח כמו כשך יקושים (ירמ׳ ה׳ כ״ז): [7] שוטר כמו שופטים ושוטרים (דבר׳ ט״ז י״ח): [8] אגרה כמו אספה ממ׳ ולא תאגור (דבר׳ כ״ח ל״ט): [11] ובא כמהלך כלומ׳ אם יבא כאיש מהלך ראשך[c] ומחסורך תהיה לחם אתה כאיש מגן שלא יוכלו לגעת בך: [13] קורץ ממ׳ יקרצו עין (תהל׳ ל״ה י״ט) והטע׳ רומז ובלע׳ גיניאר[d]. מולל מעניין קורץ. מורה כמו מלמד: [14] חורש רע כמו חושב רע. מדינים ענין מריבה: [19] יפיח כמו ידבר כלומ׳ שידבר כזבים כדי להרגז האנשים: [21] קשרם וענדם מעניין אחד ופירו׳ קשרם על לבך תמיד בנסתר וענדם על גרגרותיך בגלוי: [22] תנחה כלומ׳ תנחה אותך התורה בדרך ישרה. תשיחך פירו׳ תדבר עמך: [25] ב פעפית כלומ׳ שתקרוץ אליה למצוא חן בעיניך: [26] כי בעד כלומ׳ בעבור אשה זונה יבא האדם לעניות עד שיאכל ככר לחם מאחרים רק השוכב עם אשת איש יבא לידי מיתה וזה טעם נפש יקרה תצוד וזהו המשל:

---

[a] שם כתב ח״ל יש מפרשים בו תענוג כמו תשגה תמיד ויש אומרים על שגגתו והנכון בעיני שהוא על נועם פיוט שתחלתו שגיון:

[b] Apagar.

[c] כ״י רשך.

[d] Guiñar.

נטה. ואור שם במקום פועל ופירו׳ מאיר. נכון היום פירו׳ תכונת היום והוא שם והנ״ן נוספת ללא דבר. וי״א כי הוא מבניין נפעל והוא סמוך: [19] כאפלה כמו חשך כלומ׳ שלא ידעו במה יכשלו בחשך ויפלו אבל הצדיקים שיש להם אור לא יפלו בדרכם: [20] הם צווי כמו הטה כמו הך את עפר הארץ (שמות ח׳ י״ב): [21] יליזו פי׳ יסורו והוא מגז׳ ונלחים במעגלותם (ב׳ ט״ו) וכבר פירשתיו בדקדוק למעלה (ג׳ כ״א): [22] מוצאיהם פועליהם מגז׳ מצא: [23] מכל משמר פירו׳ יותר מכל משמר נצור לבך שלא יחשוב רעה. וי״א מכל משמר שראוי להשמר נצור לבך: [24] ולזות ראוי להיות לזיות בשקל עקשות ועקרו לוז: [25] עיניך לנכח יביטו הטע׳ הבט הדבר קודם שתעשה. יישירו בא שלם כמו אייסירם כשמע לעדתם (הושע ז׳ י״ב) מגז׳ הישר לפני דרכך (תהל׳ ה׳ ט׳) וגם זה בא שלם: [26] פלס פירו׳ שקול כלומ׳ אם תרצה לעשות כלום ראה מה יהיה באחריתו ואז יכתנו דרכך: [27] אל תט כלומ׳ אל תט מדרכי ומצותי לימין ולא לשמאל:

ה, [2] לשמור מזמות כלומ׳ קודם שתעשה מעשיך חשוב בהן. ודעת אינו סמוך כלומ׳ שפתיך ישמרו דעת שתבין איך תדבר: [3] כי נפת מעלומי הע״ן כמו בשת ועיקרו ניף מגז׳ ומתוקים מדבש ונופת צופים (תהל׳ י״ט י״א). תטפנה מחסרי הנ״ן כמו תפלנה ועקרו נטף והוא מגז׳ יטפו ההרים עסים (יואל ד׳ י״ח) ופירו׳ יזלו. משמן המ״ם כמו יותר כמו מזקנים אתבונן (תהל׳ קי״ט ק׳): [5] שאול חסר ב״ית והטע׳ בשאול צעדיה יתמוכו. וחברו כי ששת ימים (שמות כ׳ י״א) והנמצא בית י״י (דברי הימים ב׳ ל״ד ל׳) שהיו ראויים להיות בששת בבית י״י: [6] ארח חיים פן תפלס פירש רבינו שלמה ז״ל אל תשקול אורח חיים אצל אותה אשה זרה לאמר אי זה דרך לעשות או זו או זו כי מעגלות הזונה נעו אל שאול ולא תדע להזהר עד שתניע ותפול: [9] פן תתן לאחרים הודך כלומ׳ שירשו אחרים עמלך וחיליך והפסוק הבא מוסיף לפרש [10] פן ישבעו זרים כחך. ועצבך כלומ׳ עמלך: [11] ונחמת באחריתך ופירו׳ שתקונן ותתחרט על מעשיך הרעים: [12] ואמרת איך שנאתי מוסר. נאץ כמו מאס: [13] מורי כמו מלמדי: [14] כמעט הטע׳ כדבר מעט שהייתי בעולם הייתי בכל הרע הזה: [15] שתה מים מבורך רמז שלא תשכב עם אשה אחרת: [16] יפוצו מעיינותיך פירו׳ צאצאיך ודמה אותם למים בעבור שאמ׳

הוא ישמור רגלך. ומלת כסלך כמו תקותך וכמוהו וישימו באלהים כסלם (תהל׳ ע״ח ז׳): [27]אל כלומ׳ אם יבוא לך אדם שתעשה לו חסד או צדקה אל תמנענו מבעליו העני הראוי לקבל הטובה. בהיות לאל ממ׳ לאל ידי (בראׄ ל״א כ״ט) והוא עניין חחק והטע׳ שיש לך כח לתת לו: [29]אל תחרש עניין מחשבה מנ׳ לב חורש מחשבות און (ו׳ י״ח): [6b] [30]אם לא נמלך הטע׳ אם לא החל לעשות לך רעה וזה הלשון בא עם המחל לעשות טובה או רעה ועם המשלם. ובפסוק אחר נמצאו והוא הנמול אתם [a]משלמים עלי ואם גומלים אתם עלי (יואל ד׳ ד׳): [31]אל תקנא שתאמר אעשה כמוהו: [32]כי תועבת י״י נלוז איש נלח. ואת במקום עם. סודו כלומ׳ לישרים מגלה הק׳ב׳ה׳ סודו: [33]מארת ראוי להיות מארת כמו מחתת דלים (י׳ ט״ו) לו[לי הר״ש] שאינה מקבל ד״גש ועקרו ארר ופירו׳ שתהיה מארת י״י בבית רשע על כל מעשיו הרעים: [34]אם ללצים הטע׳ כאשר יליצו האנשים כן יליץ להם הק׳ב׳ה׳ וזה כמו ילעג למו (תהל׳ ב׳ ד׳): [35]כבוד חכמים ינחלו שנחלת חכמים. וכסילים מרים קלון כל אחד ואחד ירים קלון לעצמם והוא נחלתם:

ד. [2]כי לקח טוב פירו׳ תורה טובה נתתי לכם: [3]כי בן הייתי לאבי כלומ׳ א׳ע׳פ׳ שהיו לו בנים אחרים אהבני על כלם. רך ויחיד לפני אמי שלא היה לה בן אחר: [4]וירני אבי: [6]אֱהָבֶהָ פירו׳ אהוב[b] התורה. ותצרך פירושו ותשמרך: [7]ראשית חכמה הטע׳ ראשית כל דבר היא החכמה על כן קנה החכמה: [8]סלסלה פירו׳ רוממה מנ׳ סלו לרוכב בערבות (תהל׳ ס״ח ה׳): [9]תמגנך ממ׳ אשר מגן צריך בידך (בראׄ י״ד כ׳) והוא עניין מסירה ונתינה והטע׳ תמגן לך[c]: [12]לא יֵצַר צעדך והטע׳ מי שיצר צעדו קרוב לנפילה: [14]ואל תאשר אל תדריך מנ׳ שפכה אשורי (תהל׳ ע״ג ב׳): [15]פרעהו מלשון למפרע ופיר׳ אל תלך בדרך שהולך בה. שטה מעליו פירו׳ נטה מעליו מנ׳ כי תשטה אשתו (במד׳ ה׳ י״ב): [16]כי לא ישנו בשקל יפעלו בשקל יראו מי״י (תהל׳ ל״נ ה׳) בא הי״וד במאריך להביא פ׳א הפועל ועקרו ישן: [17]לחמו מנ׳ לחם ופירו׳ כמו אכלו: [18]וארח.. כאור נוגה יאור כאור

---

[a] כ״י משלמין.. גומלין. [b] כ״י אוהב. [c] עיין שפת יתר נ״א.

והטע' אם תעשה כן תמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: 6 בכל
דרכיך דעהו הטעם בכל ענייניך דע הש"ם שבזכירת שמו תעשה כל
דבר והוא יישר אורחותיך: 8 רפאות על משקל סכלות. הטע' זאת
שתבחר בשם תהי רפאות לשורך ופירו' טיבורך והר"ש הנראת
במלת שרירך אגן הסהר (שיר השיר' ז' ג') היא נבלעת ברגשות ר"ש שרך[a]
ובלא כנוי יעשה ממנו שורר על משקל קדש ואמ' לשורך כי שם מוסד
הגידים. שקוי שם מלשון משקה: 10 וימלאו אסמיך אוצרותיך. יפרוצו
מן ויפרוץ האיש מאד (ברא' ל' מ"ג) והטע' שם התירוש עד שירתח
ויעלה למעלה ויצא לחוץ: 11 [b]מוסר.. ואל[b] תקוץ מגו' ואקוץ בם (ויקרא
כ' כ"ג) והח"לם והש"רק אחד הם בתמורה והטעם אם ייסרך לשמור
מצותיו אל תמאס בתוכחתו: 12 כי.. וכאב את בן ירצה כן ייסר
הק'ב'ה' לאדם: 13 אשרי.. יפיק כמו יוציא ועיקרו פיק ממ' ויפק
רצון מי"י (ח' ל"ה) והטע' שיפיק התבונה מאדם אחר וילמדנה:
14 כי טוב סחרה מחחכמה מסחר כסף. ומחרוץ פירו' זהב: 16 ארך
ימים מביאה בימינה[c] ובשמאלה [וגו']: 17 נתיבותיה שלום שלא
יבואו בני אדם בה לידי מריבה כמו מסחורה אחרת: 18 עץ חיים
חסר כ"ף כמו עץ חיים שמי שיאכל ממנו שיחיה יותר כן איש שיודע
חכמה. ותומכיה הטע' סומכי התורה. מאשר כל אחד ואחד מן
התומכים. והוא ממ' כי אשרוני בנות (ברא' ל' י"ג): 19 י"י בחכמה יסד
ארץ. הטע' ראה כמה יקרה ונכבדת החכמה שהק'ב'ה' יסד בה ארץ.
כונן פועל מרובע עלום הע"ן וכפול הל"מד ומשפטו להיות פעל
שלם: 20 בדעתו השם חכמת תהומות נבקעו וטבעים הטים למעלה.
ירעפו מגו' הרעיפו (ישע' מ"ה ח') ופירו' יזלו: 21 יליזו[d] הרגש אשר
בל"מד מביא הנח שהיה בי"וד בתחלה כמו יקימו ישיבו הבאים
הי"ודין בק"מץ להביא נח מהן ביניהן וכבה משפט מלינים והטע'
שלא יסורו המצות מעיניך: 23 אז תלך לבטח כשתדע החכמה. תגוף
מחסרי הנ"ון ועקרו נגף כמו תדור כטעם עם אבני השדה בריתך
(איוב ה' כ"ג): 24 וערבה ממ' כי קולך ערב (שיר השיר' ב' י"ד):
25 אל הטע' אם תבא שואה לרשעים לא תפחד אתה 26 כי כסלך בשם

---

[a] כ"י שלך. [b] כ"י אל מוסר אל. [c] כ"י מימינה.
[d] עיין ד' כ"א.

אותם אז תבין יראת י״י ודעת אלהים תמצא שתכיר תבורא
במעשיו: [7]יצפן ל״מד לישרים כמו בעבור והטע׳ יצפון בעבור
הישרים שילמדו התושיה. והיא מגן להולכי תום ההולכים בתמים:
[8]לנצור ארחות משפט הטע׳ התושיה תועיל לך לנצור אורחות
משפט. ודרך חסידיו ישמור השם [6 *a*] בשמרם המשפט: [9]אז
תבין הטע׳ כשתדע התושיה [תבין] צדק ומשפט. מעגל מגז׳
מעגלי צדק (תהל׳ כ״ג ג׳) והם פסיעות האדם: [10]כי תבא הטע׳
כשתדע החכמה והדעת. לנפשך ינעם והטע׳ בהם יהיה נועם לנפשך:
[11]מזמה הטע׳ מזמה אם תדענה היא תשמור עליך שלא תכשל.
ובכח תבונה תצרכה הנשות ה״כף בעבור האתנח: [12]להצילך
הטע׳ יועילו לך להצילך מדרך רע ומאיש מדבר תהפוכות שלא
תלמד מעשיו: [13]אשר אורחותיהם עקשים חסר ב״ית כלומ׳ אינם
הולכים בדרך ישרה. עקשים מגז׳ עקש כמו עור אבל נשאר הדגש בו.
נלוזים פי׳ מעותים ועקרו לח על משקל נכתים: [16]להצילך ישוב
למעלה למזמה והטע׳ ג״כ המזמה תועיל לך להצילך מאשה זרה.
ונכריה כפול בטעם: [17]העוזבת אלוף נעוריה הוא בעל נעורית.
ברית אלהיה שכחת שנ׳ לא תנאף (שמות כ׳ י״ד): [18]כי שחה
טעמו אל מות ביתה וסמוכה אליה. ובית היא בכאן על לשון נקבה
ומלת שחה פעלה ועיקרו שיח. ואל רפאים פי׳ ואל מתים נטו
מעגלותיה: [19]כל באיה פירושו באים אליה. לא ישובון חיים כי
שמה ימותו: [20]למען תלך בדרך טובים הטע׳ יסרתיך מטע בעבור
שתלך בדרך טובים: [21]ישכנו ארץ הרשעים ימותו והישרים ישבו
בארץ. יותרו מבניין נפעל נותר ועקרו יתר: [22]יסחו יעקרו והטעם
יסחו הנוסחים אותם ממנו וכמוהו ויאמר ליוסף[a] (בראׄ מ״ח א׳).
והוא במשקל יתנו:

ג. [1]בני.. יצור מחסרי הנ״ון ועקרו נצר כמו ידור: [2]כי ארך
ימים יוסיפו לך המצות. ובאין על לשון זכר הנה: [3]חסד ואמת
פירושו אל תרצה שיעזבוך אתכם ותרדף אותם. קשרם לזכר שלא
תשכח אותם כטעם וקשרתם[b] לאות על ידך (דבר׳ ו׳ ח׳). כתבם פי׳
כתוב אותם החסד והאמת על לוח לבך: [4]ומצא חן כטעם ותמצא.

[a] ושם כתב הראב״ע, האומר ליוסף: [b] כ״י והיו.

כ"ב ט"ו). אל תבא ללכת עמהם ועקרו אבה וראוי להיות תאבה לולי
הא"לף שהיא מאות הנרון והא"לף האחרונה במקום ה"א והוא על
משקל תורה. והפתוי הוא [11]אם יאמרו.. נארבה לדם טעמו לשפוך
דם. נצפנה טעמו נצפון עצמנו לשפוך דם נקי חנם: [12]נבלעם
האנשים כמו השאול שיבלעם. ותמימים יהיו נבלעים כיורדי בור:
[13]כל הון יקר גם זה מן הפתוי: [14]גורלך תפיל בתוכנו פירושו
שתקח חלקך עמנו בגורל או יהיה כיס אחד לכולנו: [15]בני עד
כאן פתוי וזה אזהרה: [16]כי.. לרע טעמ' לעשות רע: [17]כי חנם
מזורה פעול מבניין פעל והיה ראוי להיות מזורה על משקל מצווה.
בעיני כל בעל כנף הם העופות שנראה להם כשיראו חטה אינה
מזורה הרשת בעבורם ובה יתפשו: [18]והם לדמם יארובו וכמו כן
[19]ארחות כל בוצע בצע שנראה לבוצע שלא יבא אליו רע על מעשיו
הרעים. והבצע נפש בעליו יקח שימות על בצעו: [20]חכמות בחוץ
תרנה כמו שיסרתיך אני כן תיסרך החכמה. תרנה ראוי להיות
תרננה ועקרו רנן ובאה המלה יחידה עם רבות כמו בנות צעדה
עלי שור (ברא' מ"ט כ"ב): [21]בראש הומיות הטע' חסר ופירושו
בראש דרך נבוה החכמות הומיות שישמעו אותם האנשים. בפתחי
שערים שהכל עוברים שם: [22]עד מתי.. תאהבו פתי וזה היו
אומרות עד מתי תאהבו פתי ללכת עמו או מלת פתי שם כמו
פתיות בשקל ארי. ולצים לצון חמדו להם לעשות. ומלת תאהבו
הנכון להיות מפעל על משקל אל תאחרו אתי (ברא' כ"ד נ"ו) וישוב
הפ"תח לצ"רי[a]: [23]תשובו.. אביעה כמו אגידה. וכמוהו יום ליום יביע
אומר (תהל' י"ט ב'): [25]ותפרעו מלשון חכמים למפרע: [28]אז יקראונני
אלה הנ"ונין נוספות: [30]נאצו [b]מאסו כמו[b] ותוכחת נאץ לבי (ה' י"ב):
[31]ויאכלו מפרי דרכם הרעה שיתן להם על מעשיהם הרעים.
וממועצותיהם הרעות ישבעו: [32]כי משובת מנו' שובב ועקרו שיב
על משקל מהומה ופירושו חטאת הרשעים תהרגם. שלות תרנו' שננה
ועקרו שלה והו"ו במקום ה"א על משקל נאוה[c]:
ב. [5]אז תבין דבק למעלה כלומ' אם תשמע[d] כל אלה ותלמוד

---

[a] כ"י הצ"רי לפ"תח. [b] כ"י כמו מאסו. [c] כ"י שלוה.
[d] כ"י תשמעו.

פירוש משלי
לר׳ אברהם אבן עזרא

[fol. 5 b] א. [1]משלי שלמה ששה פסוקים הם פתיחה לספרו
ורות המשלים למה עשאם: [2]לדעת והטעו לדעת חכמה ומוסר
זה המשלים גם להבין האדם אמרי בינה: [3]לקחת והטע׳ גם
זה לקחת מוסר האדם בדרכי העולם. ומלת מוסר הראשון שהזכיר
א בעניין החכמה שידבר אותה במוסר. ומלת השכל ומשקלו המשל
זד עמו (איוב כ״ה ב׳) כמו שכל ויחסר ו״ו ממנו. צדק ומשפט
וע׳ ולעשות צדק ומשפט עשה המשלים. ומישרים הוא פשרה
נושין מאיש לאיש וכמוהו ובת מלך הנגב תבא אל מלך הצפון
שות מישרים (דני׳ י״א ו׳): [5]ישמע חכם הטע׳ חולת שיועילו אלה
ושלים לפתאים ולנערים יועילו לחכם כאשר ישמע אותם ויוסף
קח. ונבון שיבין דבר מתוך דבר. תחבולות יקנה והטע׳ עצות
טוהו כי בתחבולות תעשה לך מלחמה (כ״ד ו׳): [6]להבין משל כמו
ךָ הלכו העצים למשוח (שופט׳ ט׳ ח׳) והעצים משל על האנשים
ולכו לבקש להן מלך. והמליצה הוא המשל. ובעבור שהם דמיונות
שלים כל דבריו על כן החל במלת משלי. וזה הספר עשהו בבחורותו
ל כן אמר מלך ישראל שהיתה אימתו מוטלת על הבריות ובשיר
ירים לא הזכיר מלך כי אין מנהג [המלך] בשיר: [7]יראת עתה כלל
מר כי יראת י״י ראשית דעת והחכמה ומוסר והטע׳ כי היא ראש
ל דבר לדעת ואחריה ילמד וידע כל דבר. וכל אלה הדברים
ילים בזו על כן אמר [8]שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת
מך המלמדת אותך והמיסרת לדעת אותם: [9]כי לוית עניין חבור
א על משקל שביה ועקרו לוה והוא מגזרת ילוה אישי אלי (ברא׳
ח ל״ד) והטע׳ כתפארת חן יהיו הם לראשך המוסר והחכמה.
רגרותיך מגזרת גרון והזכיר הנגרגרת על מירת רבים בעבור שהם
עות הרבה: [10]בני אם יפתוך מגזרת כי יפתה איש בתולה (שמות

Storage A

BS
1465
.I14
1880a

Ibn Ezra; Abraham ben Meir

=.

פירוש משלי

Perush Mishle

מיוחס בכ״י אוקספורד

לר׳ אברהם אבן עזרא

הוציאו לאור

שמואל רולס דריבר

אוקספורד

בבית דפוס הקלארנדון

שנת תר״מ לפ״ק